

การวิเคราะห์เปรียบเทียบระบบยุติธรรมชุมชน ในประเทศอาเซียน¹

A Comparative Analysis of Community Justice in ASEAN countries

นิตยา โพธิ์นอก²
Nittaya Ponok

■ บทคัดย่อ

ยุติธรรมชุมชนเป็นแนวคิดทางเลือกที่รัฐบาลในหลายประเทศนำมาใช้เพื่อช่วยยกระดับการทำงานของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก ภารกิจของยุติธรรมชุมชนประกอบด้วย การป้องกันและควบคุม การจัดการความขัดแย้ง เชิงสมานฉันท์ การเยียวยาและฟื้นฟู และการรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชน โดยที่ประเทศในอาเซียนส่วนใหญ่มีการปฏิบัติงานยุติธรรมชุมชนเน้นไปที่การจัดการความขัดแย้งเสียมาก บทความนี้จะสำรวจการเคลื่อนงานยุติธรรมชุมชนทั้งสี่ภารกิจดังกล่าวในประเทศอาเซียน ซึ่งในส่วนของ การป้องกันและควบคุม หลายประเทศเน้นการฝึกอบรมกฎหมายหรือตั้งกลุ่มเชิงป้องกันขึ้นในชุมชน ส่วนการจัดการความขัดแย้งฯ มีการเคลื่อนงานอย่างชัดเจนในหลายประเทศอย่างราชอาณาจักรไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ และสาธารณรัฐอินโดนีเซีย โดยมีการจัดตั้งคณะบุคคลเพื่อทำหน้าที่อำนวยความสะดวกคดีเล็กน้อยในชุมชน บางประเทศมีการเคลื่อนภารกิจการฟื้นฟูฯ ด้วยการจัดตั้งศูนย์ให้คำปรึกษา รวมทั้งใช้วิธีการอื่นที่มากกว่าการลงโทษ สำหรับภารกิจสุดท้ายการรับคืนผู้กระทำผิดฯ ส่วนใหญ่นำกลุ่มเยาวชนให้ทำงานสังคมตอบแทน ทั้งนี้ ประเทศไทยอาจยกระดับยุติธรรมชุมชนด้วยการตั้งเป้าหมายที่ท้าทายมากขึ้น พร้อมทั้ง ควรมีการกระตุ้นให้เกิดความรู้และเข้าใจถึงบทบาทยุติธรรมชุมชนทั้งสี่ภารกิจในวงกว้าง

¹ บทความวิชาการนี้พัฒนามาจากเนื้อหาบางส่วนของงานวิจัยผู้เขียนเรื่อง “ระบบยุติธรรมชุมชนในประเทศประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาสาธารณรัฐฟิลิปปินส์” (2562)

² นักวิชาการผู้ชำนาญการ สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า (Senior academic at Research and Development Office, King Prajadhipok's Institute)

คำสำคัญ: ยุติธรรมชุมชน, ชุมชน, อาเซียน

■ Abstract

Community justice is an alternative concept for governments to support improvement in the mainstream justice process. In principle, community justice is composed of four functions, namely, protection, restoration, rehabilitation, and reintegration, although most countries in ASEAN rely mainly on the restorative function. In this article, implementation of the four functions of community justice in ASEAN member countries was reviewed. In terms of the protection function, most countries focus on training in law or establishing protective groups in communities. The restorative function is evidently implemented in many countries including Thailand, Lao PDR, Philippines, and Indonesia, where community justice committees have been established in some communities to solve minor problems. For the rehabilitation function, some countries have established consultative centers as well as applied alternative methods instead of punishment. For the last function, reintegration, most countries emphasize reintegration by having youth do community social work. Therefore, Thailand could enhance the level of community justice by setting more challenging goals,

tracking progress and evaluating results. In addition, perception and understanding of community justice in regard to its four functions should be broadly encouraged.

Keywords: Community justice, community, ASEAN

■ บทนำ

“ยุติธรรมชุมชน” ถูกนำมาใช้เพื่อให้เกิดการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการยุติธรรม เป็นการสร้างความปลอดภัยในสังคมและดูแลคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนด้วยตนเอง โดยมีหน่วยงานรัฐคอยสนับสนุน นักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีการให้ความหมายเกี่ยวกับยุติธรรมชุมชนไว้อย่างหลากหลาย บางท่านมองยุติธรรมชุมชนในแง่ของวิธีการ บางท่านเห็นว่ายุติธรรมชุมชนเป็นเป้าหมายสุดท้ายในการสร้างให้ชุมชนสามารถจัดการปัญหาภายในของตนเองได้ บางท่านยังมีเชื่อมโยงความหมายไปถึงหลักการของประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วม เพราะเห็นว่ายุติธรรมชุมชนเป็นหลักการที่จะต้องเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกรณีปัญหาได้เข้ามาสู่กระบวนการทางยุติธรรม (กรมคุมประพฤติ, 2549, หน้า 4; กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2550, หน้า 22 จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2550, หน้า 33-34)

ยุติธรรมชุมชนมีเป้าหมายและแนวทางที่กว้างกว่ากระบวนการยุติธรรมทั่วไป หากพิจารณาเฉพาะในส่วนภารกิจ งานหลักที่เกี่ยวข้องกับยุติธรรมชุมชน ได้แก่ การป้องกัน

และควบคุม การจัดการความขัดแย้งเชิง
สมานฉันท์ การเยียวยาและฟื้นฟูและการรับคืน
ผู้กระทำผิดสู่ชุมชน (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย,
2556; Tongyai, 2019) ประการแรก การป้องกัน
และควบคุม เป็นการกระทำที่จะยับยั้งหรือ
ชะลอเวลาไม่ให้นำไปสู่สถานการณ์การเกิด
อาชญากรรมและการกระทำผิด โดยมีกิจกรรม
ที่มีลักษณะเป็นการควบคุม จัดระเบียบ และ
ให้ความรู้เกี่ยวกับอาชญากรรม การกระทำผิด
ระเบียบชุมชน เป็นต้น (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์,
2550, หน้า 26; จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2556,
หน้า 232-234) ชุมชนอาจเข้าไปเกี่ยวข้องใน
กระบวนการนี้ได้ เช่น ดำรวจชุมชน (Clear et al.,
2011, p. 39) หน่วยลาดตระเวนชุมชน หน่วยรับ
เรื่องราวร้องทุกข์ร้องเรียนในชุมชนที่เชื่อมโยงการ
ทำงานกับอัยการ อาสาบันทึกและรายงานข้อมูล
ยานพาหนะแก่ตำรวจ กลุ่มจับตาเพื่อนบ้าน
อาสาสมัครรายงานพฤติกรรมที่ต้องสงสัยใน
ชุมชน (Scott, 2006, pp. 8-11)

ประการที่สอง การจัดการความขัดแย้งเชิง
สมานฉันท์ เป็นการกระทำเพื่อยุติหรือบรรเทา
ความรุนแรงของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน
ด้วยการให้ประสานงานดำเนินการเองในชุมชน
หรือให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนตาม
รูปแบบวิธีการที่ไม่ใช้ความรุนแรง โดยมีวิธีการ
ต่างๆ เช่น การไกล่เกลี่ย การประชุมฟื้นฟู
สัมพันธภาพ การประชุมกลุ่มครอบครัว และ
วิธีการเชิงจารีตหรือวิธีการของท้องถิ่น เช่น
สภาผู้เฒ่า เจ้าโคตร แก่บ้าน เกล็ด มุขาวาเราะฮู
 เป็นต้น (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2550, หน้า 26;
จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2556, หน้า 232-234)
ชุมชนอาจเข้าไปเกี่ยวข้องในกระบวนการนี้ได้
เช่น ศาลชุมชนที่ไม่เพียงแต่รับพิจารณาคดี

ในชุมชน แต่ยังให้ความรู้และไกล่เกลี่ย
ศูนย์พิจารณาปัญหา ก่อนคดีไปถึงศาล
อนุญาโตตุลาการชุมชน ซึ่งการให้ชุมชนได้เข้ามามี
ส่วนร่วมในการตัดสินชี้ขาดจะเป็นคดีความ
ไม่สงบเรียบร้อยในชุมชนท้องถิ่น ไม่ใช่คดีใน
กระบวนการยุติธรรมทั่วไป (Clear et al., 2011,
pp. 76-77; Scott, 2006, p. 20)

ประการที่สาม การเยียวยาและฟื้นฟูเป็นการ
เยียวยาความเสียหายหรือความรุนแรงที่เกิดจาก
อาชญากรรมหรือการกระทำผิด และเสริมพลัง
เหยื่ออาชญากรรมด้วยการจัดบริการที่จำเป็น
เพื่อสนับสนุนให้กำลังใจ (Bazemore & Schiff,
2001, pp. 206-209) เพราะโดยทั่วไปแล้ว
กระบวนการยุติธรรมเมื่อตัดสินคดีผู้รับโทษ
ก็ถูกลงโทษ แต่ในมุมมองของยุติธรรมชุมชนเห็นว่า
แม้เหยื่อต้องการให้ผู้กระทำผิดถูกลงโทษให้
สาสมกับความผิด แต่ผู้เป็นเหยื่อย่อมต้องการ
บรรเทาความเจ็บปวดและผลกระทบที่ตนได้รับ
และต้องการให้คนที่ทำผิดได้สำนึกถึงการ
กระทำที่เลวร้ายของตน (Clear et al., 2011
p. 80) ชุมชนอาจเข้าไปเกี่ยวข้องในกระบวนการ
นี้ได้ เช่น มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อนเหยื่ออาชญากรรม
การจัดตั้งกลุ่มเพื่อนหญิง เป็นต้น (กิตติพงษ์
กิตยารักษ์, 2550, หน้า 26; จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย,
2556, หน้า 232-234)

ประการที่สี่ การรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชน
เป็นการที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมปรับปรุงแก้ไข
ความประพฤติและจิตใจของผู้กระทำผิด
(Bazemore & Schiff, 2001, pp. 206-209)
เป็นกลุ่มที่ได้รับโอกาสในการปรับเปลี่ยนการ
เข้าร่วมในกระบวนการยุติธรรมหลัก มาใช้
กระบวนการยุติธรรมทางเลือก ผ่านการคุม
ประพฤติผู้กระทำผิดที่เป็นเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่

และผู้ที่ได้รับการพักการลงโทษ โดยมีกิจกรรมที่ช่วยฟื้นฟูพฤติกรรมและจิตใจของผู้กระทำผิด เช่น การทำงานบริการสังคมแทนการกักขัง การทำงานบริการสังคมตามคำสั่งศาล การทำงานบริการสังคมเพื่อชดเชยความเสียหายแก่เหยื่ออาชญากรรม ตลอดจนกิจกรรมที่เชื่อมโยงผู้กระทำผิดกลับคืนสู่ชุมชน (จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2556, หน้า 232-234) ภายใต้ภารกิจทั้งสี่ประการ การดำเนินอย่างเป็นระบบจึงจะนำไปสู่เป้าหมายสุดท้าย คือ ความพึงพอใจ ความปลอดภัย การพัฒนาระดับชุมชน

ในมิติของการบริหารงานภาครัฐสมัยใหม่ การกำหนดนโยบายจนไปสู่การปฏิบัติไม่อาจดำเนินการได้โดยภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว เหตุเพราะความหลากหลายของตัวแสดงและสภาพแวดล้อมทางนโยบายได้เปลี่ยนไป ภาครัฐจึงต้องแสวงหาตัวแบบความร่วมมือจากประชาชน ภาคเอกชน ไม่เว้นแม้แต่การดำเนินงานเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ยุติธรรมชุมชนจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะหนุนเสริมกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักให้ดำเนินไปอย่างเต็มประสิทธิภาพ สำหรับประเทศไทยและประเทศสมาชิกอื่นในกลุ่มอาเซียนตั้งอยู่ในขอบเขตพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลายประเทศในกลุ่มอาเซียนมีภาษา วัฒนธรรม ศาสนา วิถีชีวิต ฯลฯ ที่ใกล้เคียงกันมาก ยุติธรรมชุมชนส่วนใหญ่ของประเทศในกลุ่มอาเซียนเป็นการขับเคลื่อนในภารกิจจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในชุมชน จึงเป็นที่น่าสนใจว่า

ประเทศในกลุ่มที่วัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน ภายใต้กรอบของยุติธรรมชุมชนทั้ง 4 ภารกิจหลักเป็นอย่างไร มีความท้าทายใดที่ยุติธรรมชุมชนในประเทศไทยสามารถพัฒนาต่อไปได้บ้าง

■ วัตถุประสงค์บอกระเบียบ

1. วิเคราะห์ภารกิจยุติธรรมชุมชนในประเทศอาเซียน
2. เสนอแนะการพัฒนายุติธรรมชุมชนในประเทศไทย

■ แกนหลักบอกระเบียบ

การนำเสนอเนื้อหาส่วนต่อไปนี ผู้เขียนนำเสนอตามข้อมูลที่พบเกี่ยวกับยุติธรรมชุมชนของประเทศประชาคมอาเซียน แบ่งเป็นประเด็น พัฒนาการและแนวคิดทั่วไป การป้องกันและควบคุม การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ การเยียวยาและฟื้นฟู และการรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชน เรียงลำดับจากราชอาณาจักรไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ราชอาณาจักรกัมพูชา มาเลเซีย สาธารณรัฐสิงคโปร์ สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ สาธารณรัฐอินโดนีเซีย และรัฐบรูไน ดารุสซาราม จากนั้นเป็นส่วนสรุป ตามมาด้วยข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้เขียนต่อการพัฒนายุติธรรมชุมชนในประเทศไทยบนหลักการของงานวิชาการที่พบ³

³ ผู้เขียนพัฒนาบทความนี้จากการค้นคว้าข้อมูลงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับระบบยุติธรรมชุมชนของแต่ละประเทศ โดยมีข้อจำกัดเอกสารที่เข้าถึงได้ผ่านช่องทางเว็บไซต์เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษเป็นหลัก และเป็นเอกสารที่มีการเผยแพร่ไม่เกินเดือนพฤษภาคม 2561

1. พัฒนาการและแนวคิดทั่วไปของยุติธรรมชุมชนในประเทศประชาคมอาเซียน

ยุติธรรมชุมชนในประเทศประชาคมอาเซียนส่วนใหญ่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน เนื่องจากในอดีตชุมชนมีการจัดการปัญหาตนเองก่อนมีรัฐสมัยใหม่ เมื่อการปกครองแบบรัฐเข้ามาก็ทำให้มีหน่วยงานเฉพาะทางทำหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรม หากแต่กระบวนการยุติธรรมกระแสหลักไม่อาจตอบสนองต่อปัญหาที่หลากหลายและปริมาณมากได้อย่างเพียงพอ ยุติธรรมชุมชนจึงถูกรื้อฟื้นขึ้นมาในหลายประเทศ โดยมีแนวคิดเพื่อต้องการให้ใช้วิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชุมชน ตลอดจนความเป็นเพื่อนบ้านและความยึดหยุ่นของชุมชนมาร่วมจัดการกับปัญหา รัฐบาลในหลายประเทศมีการริเริ่มที่ชัดเจน ขณะที่ยังมีอีกหลายประเทศยังไม่ได้ได้รับการส่งเสริมชัดเจนนัก ดังต่อไปนี้

ในประเทศไทย ยุติธรรมชุมชนถือว่ามีพัฒนาการมาตั้งแต่ในอดีต ชุมชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง ยกตัวอย่างเจ้าโคตรในภาคอีสานที่เป็นผู้ใหญ่ในตระกูลหรือกลุ่มตระกูล แก่เหมือนแก่ฝ่ายในภาคเหนือที่ทำหน้าที่แก้ปัญหาคือขัดแย้งจากการใช้น้ำ (วันชัย วัฒนศัพท์, 2553) ต่อมาภายหลังกลุ่มบุคคลในงานยุติธรรมชุมชนถูกแทนที่ด้วยกระบวนการยุติธรรมสมัยใหม่ โดยกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้รับผิดชอบหลักในปัจจุบัน งานยุติธรรมชุมชนที่ปรากฏชัดเจนเกิดจากนโยบายกระจายงานยุติธรรมไปยังพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยมีการจัดตั้งสำนักงานยุติธรรมจังหวัดเมื่อปี 2548 เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างสะดวก รวดเร็ว เสมอภาคและเป็นธรรม และมีการจัดตั้ง

ศูนย์ประสานงานยุติธรรมชุมชนให้เป็นกลไกเชื่อมต่อการทำงานระหว่างภาครัฐกับประชาชน ในรูปแบบของเครือข่ายยุติธรรมชุมชน (เนาวรัตน์ พลายน้อย, 2550, หน้า 289)

เช่นเดียวกันกับยุติธรรมชุมชนใน สปป.ลาว ได้มีการดำเนินงานมานานเช่นกัน โดยกลไกที่เห็นชัดเจนคือการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่ประชาชนชาว สปป.ลาวปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต ดำเนินการบนพื้นฐานของขนบธรรมเนียม ประเพณี และการดำเนินชีวิตของแต่ละชนเผ่า ต่อมาพรรคประชาชนปฏิวัติลาว (LPRP) และรัฐบาลได้เข้ามา มีบทบาทด้วยการตรากฎหมายขึ้นมาใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 รัฐบาลได้มอบหมายให้กระทรวงยุติธรรมรับผิดชอบในการออกข้อกำหนดเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยมีมติให้จัดทำข้อตกลงเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งฉบับที่ 304/กย ลงวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2540 ว่าด้วยการจัดตั้งและการทำงานของหน่วยไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระดับบ้าน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2551-2552 จึงมีคำสั่งของนายกรัฐมนตรี โดยตรงให้มิงงานยุติธรรมฐานราก เพื่อเป็นกลไกส่งเสริมของภาครัฐต่อภารกิจงานยุติธรรมชุมชน ซึ่งงานยุติธรรมฐานรากของ สปป.ลาว ครอบคลุม 5 งาน ได้แก่ งานอบรมและเผยแพร่กฎหมาย งานสร้างหมู่บ้านปลอดคดี งานแก้ไขข้อขัดแย้งระดับหมู่บ้าน งานยุติธรรมเด็ก และงานสร้างบุคลากรทางกฎหมาย

สำหรับเมียนมาร์มีการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนในระดับหมู่บ้าน มีแนวคิดพื้นฐานคือความปลอดภัยของชุมชนเป็นหลัก โดยงานของตำรวจมีการยกระดับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสร้างความเข้มแข็งในลักษณะป้องกัน ทั้งในระดับรากหญ้าและระดับประเทศ ซึ่งใน

เมียนมาร์ฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ถือว่าผู้นำหมู่บ้าน (Village leaders) เป็นกลไกหลักในการแก้ปัญหาภายในชุมชน (The Border Consortium: TBC, 2014, p. 21)

ในส่วนของยุติธรรมชุมชนในเวียดนาม มีการใช้ชุมชนเข้าไปมีส่วนในงานยุติธรรมมาอย่างยาวนานกว่า 70 ปี⁴ งานยุติธรรมชุมชนมีความยึดโยงกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานรัฐบาล โดยผ่านกลไกการปกครองที่เรียกว่าคณะกรรมการประชาชนท้องถิ่น (A local people's committee) ที่มีการดำเนินงานตั้งแต่ระดับจังหวัด ตำบล และชุมชน ผู้ที่ทำงานในกลไกคณะกรรมการแต่ละระดับเหล่านี้มักประกอบด้วยตัวแทนท้องถิ่นที่ได้รับการเลือกตั้งจากองค์กรมวลชน (mass organization) ที่หลากหลาย เช่น สหภาพการเกษตร สหภาพสตรี สหภาพเยาวชน ซึ่งองค์กรเหล่านี้ก่อเกิดขึ้นเป็นพรรคคอมมิวนิสต์ จึงกล่าวได้ว่าตัวแทนท้องถิ่นที่ว่านี้เป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์นั่นเอง (Cox, 2010, pp. 231-232) อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ย (mediators) ที่ระดับชุมชนไม่จำเป็นต้องมาจากกลไกของรัฐก็ได้ กล่าวคือไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกคณะกรรมการประชาชน จึงทำให้งานด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ของชุมชนในเวียดนามค่อนข้างเป็นอิสระจากรัฐบาล (Nicholson, 2010, p. 197)

สำหรับงานยุติธรรมชุมชนในกัมพูชา ยังไม่พบความชัดเจนนักแต่มีการสนับสนุนและรายงานการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่างประเทศในบางภารกิจของงานยุติธรรมชุมชนในกัมพูชา ยกตัวอย่างออสเตรเลียที่สนับสนุนการปฏิรูป

งานยุติธรรมในกัมพูชาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ผ่านโครงการหุ้นส่วนความช่วยเหลือด้านยุติธรรมชุมชนกัมพูชา (The Cambodia Community Justice Assistance Partnership-CCJAP) ถือเป็นระยะที่ 4 ของความช่วยเหลือนี้และดำเนินการช่วงกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2556 – มิถุนายน พ.ศ. 2559 ด้วยมีเป้าหมายสุดท้ายคือนำไปสู่ชุมชนที่มีความปลอดภัยมากขึ้น โดยให้ชุมชนมีการทำงานร่วมกันและตำรวจมีการทำงานร่วมกับชุมชนได้ดียิ่งขึ้น ผลการดำเนินโครงการ CCJAP ช่วยลดอัตราอาชญากรรมในกัมพูชาลงได้ (Vanna & Fargher, 2014, p. 7) อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจโดยโครงการ CCJAP เอง ระบุว่าผลจากงานป้องกันอาชญากรรมและความปลอดภัยชุมชน ไม่ได้ทำให้เห็นอย่างชัดเจนนักว่าทำให้เกิดความปลอดภัยและความมั่นคงของผู้หญิงและเด็กที่ขึ้นตามวัตถุประสงค์ (Scheye & Serei, 2016, p. 23) จึงอาจกล่าวได้ว่า CCJAP ถือเป็นโครงการนาร่องในการป้องกันหรือลดอาชญากรรมชุมชนที่ต้องดำเนินการต่อเนื่องและติดตามผลต่อไป

ยุติธรรมชุมชนในสิงคโปร์ อาจกล่าวได้ว่าหน่วยงานรัฐเป็นผู้มีบทบาทหลัก ตั้งแต่ภารกิจป้องกันและควบคุม การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ การเยียวยาและฟื้นฟู และการรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชน รัฐเป็นผู้ให้การช่วยเหลือประชาชนโดยความร่วมมือของหน่วยงานหลายภาคส่วน โดยหน่วยงานที่เป็นอาสาสมัครและองค์กรจัดตั้งจากภาคประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับรัฐในงานของกระบวนการยุติธรรม จากเอกสารของกระทรวงยุติธรรม

⁴ ผู้เขียนสรุปความยาวนานของรากฐานยุติธรรมชุมชนในเวียดนามจากงานเขียนของ Nicholson (2010, pp.176-177) ที่ระบุว่ากลไกไกล่เกลี่ยในท้องถิ่นของเวียดนามมีแนวปฏิบัติจากลัทธิขงจื้อ (Confucian) มาตั้งแต่ช่วงต้นปี 2488 (ค.ศ.1945) ซึ่งผู้เขียนได้นำเสนอรายละเอียดไว้ในหัวข้อ 3.การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ของบทความนี้

ลิงคโปร์ ระบุว่ากระบวนการยุติธรรมชุมชนในลิงคโปร์ ประกอบด้วยหลายภาคส่วน ทั้งองค์กรที่เป็นของรัฐบาล และองค์กรภาคประชาชน ได้แก่ ศาล ตำรวจ ศูนย์ไกล่เกลี่ยชุมชน (Community Mediation Centres)⁵ และหน่วยผู้ให้บริการชุมชน⁶ (Ministry of Law, Singapore, 1999, p. 2)

สำหรับฟิลิปปินส์ ยุติธรรมชุมชนมีจุดเริ่มต้นที่ชัดเจนตั้งแต่ปี 2521 โดยมีคำสั่งประธานาธิบดี (Presidential Decree No. 1508 June 11, 1978) ให้จัดตั้งกลไกการจัดการกับข้อพิพาทในระดับหมู่บ้านเรียกว่าคาตารุงกัง พัมบารางไคย์ (Katarungang Pambarangay หรือ KP) ต่อมา มีประมวลกฎหมายรัฐบาลท้องถิ่น (Local Government Code 1983) ที่กำหนดให้มีระบบการแก้ปัญหาข้อพิพาทด้วยชุมชน ตามมาด้วยการผ่านประมวลกฎหมายท้องถิ่นอีกฉบับ เรียกว่า the Local Government Code of 1991 ซึ่งยกเลิกคำสั่งประธานาธิบดีเมื่อปี พ.ศ. 2521 และให้มีการใช้ KP เป็นส่วนหนึ่งของการบริหารระดับบารางไคย์หรือหมู่บ้าน (วันชัย วัฒนศัพท์, 2553; Congress of the Philippines, 1991; Presidential Decree, 1978) กลไก KP ถือเป็นส่วนหนึ่งของงานภารกิจจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ นอกจากนี้ ฟิลิปปินส์ยังมีการดำเนินงานในเชิงการรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชนโดยใช้กลไกของอาสาสมัครคุมประพฤติ (Volunteer Probation Aides-VPAs) จัดตั้งโดยกองอำนวยการคุมประพฤติและควบคุม (Parole and Probation Administration, Department of Justice, Republic of Philippines) ทำหน้าที่ติดตามและ

ฟื้นฟูผู้ถูกคุมประพฤติ เพื่อป้องกันการกระทำผิดซ้ำและกลายมาเป็นต้นทุนที่ดีให้กับชุมชนต่อไป (Parole and Probation Administration, Department of Justice, Republic of Philippines, 2014)

ในประเทศที่มีลักษณะทางสภาพพื้นที่คล้ายกันกับฟิลิปปินส์อย่างอินโดนีเซีย ก็มีหมู่บ้านเป็นโครงสร้างระดับล่างสุดของการบริหารปกครองเช่นกัน และถือว่าชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในงานยุติธรรมชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภารกิจจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เนื่องจากชุมชนในอินโดนีเซียมีกลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่มโดยยุติธรรมชุมชนกระแสหลักในอินโดนีเซียประชาชนทั่วไปค่อนข้างเข้าถึงได้ยาก ดังที่ Woodhouse กล่าวว่า โครงสร้างงานตำรวจของอินโดนีเซียมีลงไปถึงระดับแขวงหรือตำบล (Sub-district หรือ Polsek) ส่วนศาลระดับล่างสุดอยู่ที่ระดับเขต จึงทำให้ในพื้นที่ห่างไกลประชาชนยากจะเข้าถึงหรือต้องใช้เวลาทำการถึง 2 วัน (Woodhouse, 2004, p. 9) ด้วยเหตุนี้ ทำให้ยุติธรรมชุมชนในอินโดนีเซียมีลักษณะเข้าไปช่วยเติมเต็มกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักในส่วนของอีกสองประเทศอย่างมาเลเซียและบรูไน มีข้อมูลจำกัดด้านพัฒนาการและแนวคิดพื้นฐาน โดยข้อมูลของมาเลเซียเท่าที่ค้นพบเป็นภารกิจด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ ส่วนบรูไนพบการเคลื่อนไหวงานในภารกิจด้านการป้องกันและควบคุม กับภารกิจด้านการรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชนซึ่งจะกล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

⁵ ได้รับการจัดตั้งโดยกระทรวงยุติธรรม

⁶ เช่น คณะกรรมการบริการสังคมแห่งชาติ (The National Council of Social Service) และองค์กรระดับรากหญ้าซึ่งอยู่ภายใต้สมพันธ์แห่งประชาชน (Grassroots organizations under the People's Association)

2. การป้องกันและควบคุม

การป้องกันและควบคุมโดยชุมชนของประเทศสมาชิกอาเซียนมีความหลากหลาย ได้แก่ การเป็นอาสาสมัครหรือตำรวจชุมชน การฝึกอบรมเพื่อเรียนรู้และปฏิบัติตามกฎหมาย การติดตามและรายงานสถานการณ์สู่ความเสี่ยง ใน สปป.ลาว มีงานยุติธรรมฐานรากที่สนับสนุนต่อการกิจการป้องกันและควบคุม ได้แก่ งานโฆษณาและเผยแพร่กฎหมาย การสร้างบุคลากรทางกฎหมาย การสร้างบ้านปลอดภัยและงานยุติธรรมเด็ก นอกจากนี้ สปป.ลาว มีกลไกที่เรียกว่า “ปกล.บ้าน” (นิตยาโพธิ์นอกและณัฐธัญญาณ์ ศุภรัตน์เมธี, 2560, หน้า89) เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ป้องกันดูแลความสงบ เป็นหน่วยหนึ่งที่หมู่บ้านตั้งขึ้นเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ที่รับผิดชอบงานด้านการแก้ไขป้องกัน ทำหน้าที่สอบสวนสืบสวนเบื้องต้น ซึ่งช่วยให้ปัญหาหน่วยใกล้เคียงได้ลงลึกข้อมูลด้านการใกล้เคียง

สำหรับเมียนมาร์ การป้องกันและควบคุมโดยชุมชนค่อนข้างมีลักษณะเข้มแข็งกว่า เมียนมาร์มีการตั้งกองกำลังเพื่อดูแลความปลอดภัยและป้องกันปัญหาในหมู่บ้าน โดยมีผู้รักษาความปลอดภัยท้องถิ่นทำหน้าที่ยับยั้งป้องกันภัยคุกคามจากภายนอก ผู้รักษาความปลอดภัยหมู่บ้านจะได้รับการแต่งตั้งจากกองทัพบม่า (Tatmadaw) ในพื้นที่ เพราะรัฐบาลยังมีข้อกังขาในตัวผู้นำหมู่บ้าน ซึ่งกลยุทธ์ในงานป้องกันและควบคุมของชุมชนใช้การผสมผสานระหว่างความสามารถทางการสร้างความสัมพันธ์และการตำรวจของชุมชน (Diplomacy and policing capacities) (The Border Consortium, 2014, p. 23)

ภารกิจการป้องกันและควบคุมในเวียดนามมีความคล้ายคลึงกับ สปป.ลาว ชุมชนในเวียดนามถือว่าอยู่ใกล้ชิดกับหน่วยการปกครองเป็นอย่างมาก เพราะทุกพื้นที่จะมีผู้ดูแลพรรค (party warden) ทำหน้าที่รายงานสถานการณ์ต่อคณะกรรมการประชาชนว่าหมู่บ้านใดมีคดีอาชญากรรม หรือมีเหตุการณ์รุนแรงใดเกิดขึ้นบ้าง มากน้อยเพียงใด ครอบครัวใดปลอดภัยจากอาชญากรรมหรือสภาพเหตุการณ์ที่เลวร้ายด้านพฤติกรรมจะได้รับรางวัลประกาศนียบัตรครอบครัววัฒนธรรม (Cultured family certificate หรือ gia dinh van hoa ในภาษาเวียดนาม) ทุก ๆ ปี จะมีการนับใบประกาศเพื่อให้รางวัลสำหรับชุมชนที่มีใบประกาศมากที่สุด (Cox, 2010, p. 231)

สำหรับกัมพูชา ดังที่กล่าวไปตอนต้นว่า ยุติธรรมชุมชนอาจยังไม่ชัดเจนแต่ก็มีหน่วยงานเข้าไปให้การสนับสนุน ยกตัวอย่างโครงการต่างประเทศอย่าง CCJAP ได้เข้ามาหนุนเสริมงานยุติธรรมชุมชนโดยมีการวางเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับภารกิจด้านการป้องกันและควบคุม เช่น เด็กและผู้หญิงมีความปลอดภัยมากขึ้นและชุมชนมีอาชญากรรมน้อยลง มีการจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับตำรวจในเชิงเทคนิค การมีตำรวจชุมชนและการเก็บหลักฐานเพื่อสนับสนุนทางศาล มีการฝึกอบรมการใช้โปรแกรมฐานข้อมูลอาชญากรรมให้กับตำรวจในระดับประเทศและจังหวัด (Vanna & Fargher, 2014, pp. 30-33)

ขณะที่ฟิลิปปินส์มีการดำเนินการระดับหมู่บ้านอย่างง่ายเช่น การติดตั้งกล้องวงจรปิดในชุมชน และยังมีกลไกป้องกันและควบคุมที่ชัดเจนเรียกว่า “Tanod” หรือตำรวจชุมชน (Barangay Police Security Officer-BPSO)

เป็นตำแหน่งที่มีกฎหมายรับรองและได้รับเลือกโดยประธานหมู่บ้าน โดยมีจำนวนเป็นสัดส่วนตามจำนวนประชากรของแต่ละหมู่บ้าน Tanod ทำหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยในชุมชนและยังทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับกลไก KP เช่น ส่งมอบเอกสารที่เป็นเรื่องราวเรียนแก่คูกรณี ดูแลความสงบเรียบร้อยระหว่างการศึกษาข้อพิพาทติดตามให้คูกรณีเข้ารับฟังการพิจารณาข้อกล่าวกล่าว หรือแม้กระทั่งบางหมู่บ้าน Tanod ยังทำหน้าที่รับส่งคูกรณีเมื่อได้รับการร้องขอจากประธานหมู่บ้าน เพื่อให้มั่นใจว่าคูกรณีจะเดินทางไปยังสถานที่พิจารณาข้อพิพาท (ถวิลวดี บุรีกุล นิตยา โพธิ์นอก และวลัยพร ล้ออัศจรรย์, 2562, หน้า 174-175)

ในอินโดนีเซียพบความชัดเจนในการป้องกันและควบคุมในกลุ่มเยาวชน โดยมีกฎหมายว่าด้วยระบบยุติธรรมเยาวชน ชื่อว่า the Juvenile Justice System Act (JJS Act-2012) เพื่อส่งเสริมระบบยุติธรรมสมานฉันท์และปกป้องเยาวชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา และป้องกันไม่ให้เกิดอาชญากรรมขึ้นในอนาคต การป้องกันทำโดยผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเฝ้าระวังโดยชุมชน การชดเชยค่าเสียหาย การจ่ายค่าปรับ การให้คำปรึกษา และการทำกิจกรรมเกี่ยวกับครอบครัว

นอกจากนี้ บรูไนก็มีการให้ชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในการป้องกันและควบคุมเช่นกัน โดยบรูไนมีการริเริ่มโครงการเกี่ยวกับความปลอดภัยชุมชนอย่างกว้างขวาง ยกตัวอย่างโครงการเพื่อนบ้านจับตาเหตุอาชญากรรม (Neighborhood watch schemes) เป็นต้น หรือการปรับโครงสร้างพื้นฐานในชุมชนเพื่อคุ้มครองคนในชุมชนกันเอง และลดปัญหาอาชญากรรมที่ไม่สามารถใช้มาตรการ

ทางกฎหมายได้ เช่น การติดตั้งกล้องวงจรปิด (CCTV) การติดตั้งสัญญาณกันขโมย การติดตั้งไฟส่องทางถนนให้มากขึ้น ฯลฯ ซึ่งการใช้ชุมชนเข้ามาในภารกิจนี้ของบรูไนค่อนข้างมีความเป็นไปได้ด้วยดี แต่ยังต้องการการสนับสนุนอีกมาก (Mundia et al., 2016)

3. การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์

การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ที่พบมีทั้งในแบบที่ชุมชนเข้าไปเป็นหน่วยบริหารจัดการด้วยตนเองโดยรัฐให้การสนับสนุนให้การปรึกษา กับแบบที่หน่วยงานของรัฐจัดตั้งศาลเพื่อไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยเชิญคูกรณีเข้าไปไกล่เกลี่ย หรือบางครั้งอาจเชิญชุมชนเข้าไปด้วยในประเทศไทยโดยส่วนใหญ่ชุมชนมีบทบาทชัดเจนในภารกิจด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ดังที่ เดชา สังขวรรณ (2550) พบว่า กระบวนการเริ่มจากเมื่อเกิดปัญหขึ้นคูกรณีจะแจ้งปัญหาให้เครือข่ายชุมชนทราบ จากนั้นจึงเชิญชุมชนเข้าร่วมประชุมเพื่อแจ้งข้อขัดแย้งกรณีที่ไม่สามารถทำข้อตกลงกันได้ จะมีการแจ้งให้เครือข่ายยุติธรรมชุมชนระดับอำเภอทราบเพื่อขอคำแนะนำจากสำนักงานคุมประพฤติสำหรับคดีที่ยุ่งยากและซับซ้อนที่ไม่สามารถดำเนินการให้สำเร็จโดยชุมชนได้ จะถูกนำเข้าสู่อำนาจสำนักงานคุมประพฤติเพื่อใช้กระบวนการเชิงสมานฉันท์ต่อไป (เดชา สังขวรรณ, 2550) หรือในเชิงพื้นที่ซึ่งต้องการความเฉพาะเจาะจงของกระบวนการยุติธรรม มีตัวอย่างงานศึกษาของ สุรัชย์ ไวยวรรณจิตร และคนอื่น ๆ (2559) เกี่ยวกับยุติธรรมชุมชนในพื้นที่ภาคใต้ที่คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม พบว่า เมื่อเกิดปัญหาชาวบ้านบางส่วนมีการขอคำปรึกษาจากอิหม่าม หรือจากคณะกรรมการอิสลามจังหวัดโดยตรง บางส่วนก็จะเข้าไปพบเจ้าหน้าที่รัฐ

ส่วนใน สปป.ลาว มีคณะแก้ไขข้อขัดแย้งระดับหมู่บ้านและมีขั้นตอนการดำเนินงานที่ชัดเจน โดยขอบเขตการทำงานของหน่วยใกล้เคียงในสปป.ลาวเป็นไปตามมาตรา 25 ของประมวลกฎหมายอาญา แม้มีคำสั่งนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2552 เรื่องงานยุติธรรมฐานรากตั้งที่กล่าวไปแล้วนั้น งานใกล้เคียงตามกฎหมายอาญาก็ยังใช้อยู่ โดยมีข้อกำหนดว่ากรณีข้อขัดแย้งตามมาตรา 25 จะต้องผ่านกระบวนการใกล้เคียงที่ระดับหมู่บ้านมาก่อน หากไม่มีการใกล้เคียงมาก่อนกระบวนการยุติธรรมจะไม่รับพิจารณาคดี ส่วนคณะแก้ไขข้อขัดแย้งระดับหมู่บ้าน ถือเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งได้รับการคัดเลือกจากประชาชนภายในหมู่บ้านจากตัวแทนกลุ่มที่หลากหลาย ได้แก่ แนวลาวสร้างชาติ ผู้ทรงคุณวุฒิหรือหัวหน้าชนเผ่าในหมู่บ้าน องค์การปกครองหมู่บ้าน สหพันธ์แม่หญิงชาวหนุ่มประชาชนปฏิวัติลาว สหพันธ์นักรบเก่าของบ้าน และปส.บ้าน (นิตยา โพธิ์นอก และ ญัฐกานญาณ์ ศุกลรัตน์เมธี, 2560, หน้า 102-103)

ในเมียนมาร์ พบว่าเมื่อเกิดปัญหาในหมู่บ้านจะเป็นจัดการปัญหาความขัดแย้งโดยพยายามเลี่ยงที่จะส่งเรื่องไปถึงเจ้าหน้าที่รัฐหรือให้มีความรอมชอมมากที่สุด หากไม่สามารถแก้ปัญหาได้เองก็จะมีผู้นำทางหมู่บ้าน (village tract leader) เข้ามา ในส่วนของกลุ่มกองกำลังติดอาวุธชาติพันธุ์ที่มีอยู่ในเมียนมาร์หลายกลุ่มก็มีระบบยุติธรรมที่ตั้งขึ้นมาเช่นกัน แต่การจัดการกับปัญหาจะใช้กฎหมายอาณานิคม (colonial laws) ทำให้ระบบพิจารณาคดีของกลุ่มชาติพันธุ์กองกำลังติดอาวุธได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านในระดับต่ำ ชาวบ้านจะไม่ค่อยเข้ามาใช้

กลไกส่วนนี้โดยไม่จำเป็น แต่มักจะจัดการกับปัญหาพวกนั้นได้เองโดยใช้กฎหมายตามประเพณี (customary laws) จากรายงานของ The Border Consortium (2014, p. 21) ได้มีการสัมภาษณ์พบว่าชาวบ้านบางส่วนไม่ต้องการให้เรื่องไปถึงระบบกฎหมายของรัฐเพราะไม่อยากจ่ายเงินจำนวนมากไปกับค่าสินบน (bribes)

ขณะที่การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในเวียดนามถือเป็นจุดเด่นเช่นกัน เพราะการใกล้เคียงในเวียดนามมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานและถือเป็นตัวแบบในอุดมคติของยุติธรรมชุมชน การใกล้เคียงในท้องถิ่นของเวียดนามมีแนวคิดและการปฏิบัติจากขงจื้อ (Confucian) มาตั้งแต่ช่วงต้นปี พ.ศ. 2488 และปัจจุบันกฎหมายยังได้ระบุไปถึงว่าให้มียามใกล้เคียงที่เป็นอาสาสมัครชุมชนระดับรากหญ้าทำหน้าที่นี้ โดยเป็นผู้ที่มีอายุมากกว่า 18 ปี และมีคุณลักษณะที่ดี ซึ่งผู้ที่ต้องการเป็นทีมใกล้เคียงต้องทำการสมัครและได้รับเลือกจากคนในท้องถิ่นให้เป็นผู้ใกล้เคียง การทำหน้าที่ของผู้ใกล้เคียงมีตั้งแต่การแนะนำช่วยเหลือ และโน้มน้าวให้คู่ขัดแย้งตกลงร่วมกัน และอาจเชิญบุคคลผู้เกี่ยวข้อง เช่น เพื่อนสนิท สมาชิกครอบครัว หรือผู้มีความรู้ด้านกฎหมาย เข้าร่วมการใกล้เคียงได้ หากการใกล้เคียงล้มเหลว คู่กรณีจึงเข้าสู่กระบวนการทางยุติธรรมปกติต่อไป ต่อมาช่วงประมาณปี พ.ศ. 2545 กระทรวงยุติธรรมของเวียดนามได้เพิ่มการสนับสนุนกระบวนการใกล้เคียงในชุมชนโดยได้มีการจัดฝึกอบรมประจำปีจัดพิมพ์คู่มือการใกล้เคียง และให้มีการแข่งขันในระดับประเทศ ในการแข่งขันผู้ทำหน้าที่ใกล้เคียงจะได้รับสถานการณ์จำลอง และให้แสดงบทบาทสมมติต่อสถานการณ์จำลองนั้น ให้เห็นว่าจะแก้ปัญหาได้อย่างไร (Nicholson, 2010, pp. 176-177)

ในกัมพูชา เท่าที่สืบค้นข้อมูลได้ยังไม่พบ การดำเนินงานในภารกิจนี้อย่างชัดเจนมากนัก แต่หลักการของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สามารถ เทียบเคียงกับวิถีชีวิตและแนวทางทางศาสนา ในสังคมกัมพูชา ดังที่ Chear กล่าวว่าแนวคิดนี้ มีความเชื่อมโยงกับคุณค่าทางสังคมของกัมพูชา แต่คุณค่าเหล่านี้ถูกกลืนไปในยุคสงคราม เวียดนามและช่วงเขมรแดง (Chear et al., 2011, p. 7) แสดงให้เห็นว่ากัมพูชาก็มีแนวทางการ จัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์อยู่เช่นกัน ตั้งแต่ในอดีต อย่างไรก็ดี ในบางพื้นที่มีกลไก ในหมู่บ้านที่นำมาใช้แก้ปัญหาภายใน เช่น คณะกรรมการในทุกระดับตั้งแต่ระดับชุมชน เขต และจังหวัด หรือการมีคณะกรรมการแก้ไข ข้อขัดแย้งชุมชน ตำรวจ และศาล โดยคณะกรรมการ แก้ไขข้อขัดแย้งชุมชนถือว่าเป็นกลไกสำคัญใน การแก้ปัญหาความขัดแย้งและป้องกันความ รุนแรงภายในครอบครัว ซึ่งคณะกรรมการแก้ไข ข้อขัดแย้งชุมชนประกอบด้วยรองหัวหน้าคนที่สอง ของชุมชน ผู้ประสานงานหญิง รองหรือหัวหน้า ตำรวจชุมชน ผู้นำศาสนาหรือหัวหน้าหมู่บ้าน และชาวบ้านผู้เป็นที่นับถือของคนในชุมชน อย่างน้อยสี่คน ส่วนกรณีการหย่าร้างและประเด็น สำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งคดีที่ทำผิดต่อร่างกาย จะถูกรายงานต่อตำรวจเพื่อนำเรื่องเข้าสู่ กระบวนการยุติธรรม (Vanna & Fargher, 2014, pp. 17-19)

สำหรับมาเลเซียมีลักษณะกระจายอำนาจ ในการจัดการความขัดแย้ง มาเลเซียปกครอง ในรูปแบบสหพันธรัฐ จึงมีกฎหมายว่าด้วยการ โกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นของแต่ละรัฐ โดยมี กระบวนการดำเนินงานและโครงสร้างที่มีลักษณะ เหมือนกันภายใต้การกำกับดูแลของรัฐบาลกลาง

และมีกฎหมายพื้นเมืองหรือกฎหมายจารีต ประเพณีที่เรียกว่า Adat ซึ่งถูกนำมาใช้กับกลุ่ม คนพื้นเมือง เช่น ระบบศาลในรัฐซาราวัก การโกล่เกลี่ยจะดำเนินการตามปกติโดยบุคคล ที่เคารพนับถือในชุมชน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของ ความขัดแย้ง โดยจะมีการแต่งตั้งผู้อาวุโสหรือ ประธานในการประชุมเพื่อดำเนินการ การประชุม จะเปิดให้ประชาชนที่สนใจเข้าร่วมรับฟังด้วย ผู้เป็นประธานจะคอยตักเตือนกรณีที่น่าจะเกิด ความรุนแรงหรือใช้ถ้อยคำที่ไม่เหมาะสม และหากไม่สามารถจัดการความขัดแย้งในระดับนี้ได้ จึงจะไปสู่ศาลที่เป็นทางการมากขึ้น เพื่อพิจารณา คดีในศาลพื้นเมืองตามกฎระเบียบศาลพื้นเมือง (Native Court Rules 1993) (Bulan, 2014, pp. 330-333) นอกจากนี้ กรณีที่เกี่ยวข้องกับ หลักกฎหมายอิสลาม มาเลเซียยังมีศาลชะรีอะฮ์ (Syariah Court) เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการ โกล่เกลี่ยข้อพิพาทและมีสภาศาสนาอิสลาม (Jabatan Agama Islam) ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา ปัญหาเกี่ยวกับครอบครัวอิสลามในคดีที่เกี่ยวข้อง การผิดสัญญาหมั้น สิ้นสมรส ค่าอุปการะเลี้ยงดู บุตร การปกครองบุตร และอื่น ๆ

สำหรับสิงคโปร์นั้น กล่าวได้ว่ามีความเด่นชัด ในเรื่องการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ โดยหน่วยงานรัฐเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องเป็น อย่างมาก ในอดีตศาลชั้นต้นในสิงคโปร์มีการ สนับสนุนงานยุติธรรมชุมชนโดยจัดตั้งศาลบ้าน เรียกว่า Multi-Door Courthouse (MDC) ในเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2531 เพื่อให้เป็นหน่วยในการนำ คู่กรณีมาร่วมสนทนากันอย่างเหมาะสม (Ministry of Law, Singapore, 1999, p. 3) ต่อมาศาลรัฐแห่ง สิงคโปร์ ได้ตั้งหน่วยงานใหม่ชื่อกองศาลและ ยุติธรรมชุมชน (The Community Justice and

Tribunal Division-CJTD) ในปี พ.ศ. 2558 ภายใต้กฎหมายรัฐบัญญัติการแก้ไขข้อขัดแย้งชุมชน (The Community Disputes resolution Act 2015) CJTD ทำหน้าที่รับเรื่องในส่วนชุมชนและการแก้ไขข้อขัดแย้งทั้งคดีแพ่งและอาญาในจุดเดียว แล้วจึงส่งต่อไปยังศาลอื่นที่เกี่ยวข้อง (State Courts of Singapore, 2015, pp. 1-3) นอกจากนี้สิงคโปร์ยังมีศาลแก้ไขข้อพิพาทชุมชน (Community Disputes Resolution Tribunals: CDRT) ทำหน้าที่รับฟังคดีพิพาทในชุมชน เช่น การก่อให้เกิดเสียงดัง กลิ่น ควัน แสงไฟ การก่อไฟใกล้บ้านเรือน การก่อสร้างใกล้บ้านเรือน ฯลฯ กระบวนการของ CDRT มีการใช้บุคคลที่สามที่เป็นตัวแทนของคนกลุ่มน้อย เช่น ผู้สวญัย ผู้มีความบกพร่องทางร่างกายและจิตใจ เป็นต้น

ในส่วนของฟิลิปปินส์มีลักษณะกระจายอำนาจเหมือนกับมาเลเซีย แต่ชุมชนในฟิลิปปินส์เข้าไปมีบทบาทได้อย่างเต็มที่มากกว่า กฎหมายฟิลิปปินส์กำหนดให้คดีเล็กน้อยต้องถูกนำเข้าสู่กระบวนการแก้ไขข้อพิพาทที่ระดับชุมชนก่อน หากยังไม่สามารถแก้ไขข้อพิพาทได้จึงจะเข้าสู่กระบวนการทางศาลแบบปกติ ดังกล่าวไปในตอนต้นว่าฟิลิปปินส์มีกลไกที่เรียกว่า KP และ KP นี้เองทำหน้าที่หลักในการเคลื่อนงานภารกิจการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ โดยมีผู้เคลื่อนงานคือคณะกรรมการไกล่เกลี่ย เรียกว่า ลูปอง ทากาปามายาปา (Lupong Tagapamayapa) หรือลูปอน (Lupon) ซึ่งเป็นคณะฯ ที่ประธานหมู่บ้าน (ประธานลูปอน) คัดเลือกขึ้นมาโดยมีจำนวนและความเป็นตัวแทนกลุ่มที่จะคัดเลือกขึ้นมาแตกต่างกันไปในแต่ละหมู่บ้าน

การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์จะเริ่มจากขั้นตอนแรก คือ การไกล่เกลี่ยโดยประธาน

ลูปอนเป็นผู้ดำเนินการให้คู่กรณีได้เจรจาทำความเข้าใจความตกลงกัน หากไม่สามารถบรรลุข้อตกลงได้จะเข้าสู่กระบวนการประนีประนอมโดยปังกาต (Pangkat) ที่เป็นสมาชิกบางส่วนของคณะกรรมการไกล่เกลี่ย (ถวิลวดี บุรีกุล นิตยา โพธิ์นอก และวลัยพร ล้ออัศจรรย์, 2562, หน้า 176-177; Austral, 2012) ปังกาตจะถูกเลือกขึ้นมาในแต่ละกรณีโดยคู่กรณีจะต้องยอมรับ และหากยังไม่สามารถดำเนินการไกล่เกลี่ยให้บรรลุความพึงพอใจได้ทั้งสองฝ่ายในขั้นตอนนี้ ก็จะต้องเข้าสู่ขั้นตอนสุดท้ายของ KP เรียกว่าการอนุญาโตตุลาการ (Arbitration) เป็นการหาบุคคลที่สามมาทำหน้าที่คล้ายกระบวนการพิพากษา แต่ต้องเป็นผู้ที่คู่กรณีต่างยอมรับ สำหรับกรณีในขอบเขตหน้าที่ของกลไก KP จะเป็นกรณีง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ส่วนกรณีที่มีความยุ่งยากจะไม่อยู่ในอำนาจของ KP เช่น กรณีสิ่งแวดล้อมในชุมชนก็จะมีศาลสิ่งแวดล้อมรับผิดชอบ หรือกรณีล่วงละเมิดเด็กและสตรี เป็นต้น (ถวิลวดี บุรีกุล นิตยา โพธิ์นอก และวลัยพร ล้ออัศจรรย์, 2562, หน้า 176-177, 181)

ส่วนการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในอินโดนีเซีย ยังไม่มีระบบที่ชัดเจนและเป็นรูปแบบเดียวกัน อาจเป็นเพราะความแตกต่างหลากหลายของแต่ละพื้นที่ ทำให้ข้อมูลที่ได้จึงมีลักษณะเป็นการจัดการความขัดแย้งตามแต่ละกรณีพื้นที่ไป ดังเช่น การศึกษาของ Clark (2005) ศึกษากระบวนการแก้ไขความขัดแย้งชุมชนแบบไม่เป็นทางการในจาว่าตะวันออก (East Java) และพบว่ายังไม่มีการจัดกระบวนการในเชิงสถาบัน แต่มีการแต่งตั้งผู้ทำหน้าที่ตัดสินที่ชุมชนเชื่อถือและปฏิบัติตาม โดยคู่ขัดแย้งมีอิสระที่จะเลือกผู้มาทำหน้าที่ตัดสิน บุคคลที่

เกี่ยวข้องในกระบวนการส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าชุมชน ตำรวจ และสมาชิกสภาหมู่บ้าน และมีภาคส่วนอื่นที่ไม่ใช่รัฐเข้าร่วมด้วย ได้แก่ ผู้นำศาสนาท้องถิ่น (Kyai หรือ imam) ผู้นำชุมชนอื่นหรือบางพื้นที่มีกลุ่มเขาร่วมอื่น เช่นที่ Madura มีกลุ่มคล้ายมาเฟียที่เรียกว่า Bajingan เข้าร่วมร่วมในกรณีข้อขัดแย้ง (Clark, 2005, p. 3) หัวหน้าหมู่บ้านในอินโดนีเซียถือเป็นผู้มีบทบาทมากที่สุดในการแก้ปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้านสามารถแสดงบทบาทเป็นผู้ไกล่เกลี่ยหรือแม้กระทั่งเป็นอนุญาโตตุลาการ (Arbitrator) ส่วนตำรวจมีบทบาทเป็นสะพานเชื่อมกลไกที่เป็นทางการกับไม่เป็นทางการเข้าด้วยกัน ซึ่งตำรวจได้เข้าไปเกี่ยวข้องและร่วมมือกับผู้นำชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก โดยมักได้รับการร้องขอจากหัวหน้าหมู่บ้านให้เข้าไปเป็นพยานอย่างไม่เป็นทางการ และช่วยให้กระบวนการยุติธรรมชอบธรรม ซึ่งมีผลให้เกิดการดำเนินการและบังคับใช้ให้เป็นไปตามข้อตกลงได้มากขึ้น (Clark, 2005, pp. 14-15)

4. การเยียวยาและฟื้นฟู

การเยียวยาและฟื้นฟูโดยให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมบางประเทศมีความเหมือนกันตรงที่ใช้กลุ่มที่เป็นคณะไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในการเป็นที่ปรึกษาและฟื้นฟูสำหรับกลุ่มเด็กและกลุ่มผู้หญิงขณะเดียวกัน บางประเทศยังคงใช้หน่วยงานรัฐเป็นหลักโดยมีการจัดตั้งศูนย์ หรือหน่วยงานเฉพาะทางขึ้นมาและให้ชุมชนมาเข้าร่วมในงานของรัฐ ในสปป.ลาว ใช้กลไกคณะผู้ไกล่เกลี่ยทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยและฟื้นฟู หากคู่กรณีถูกคุกคาม สปป.ลาวจะมีกลไกในชุมชน เช่น หากมีปัญหาเกิดขึ้นกับผู้หญิงก็จะใช้แม่หญิงเข้าร่วมให้กำลังใจ หากผู้ชายมีปัญหาจะใช้

กลุ่มต่างหน้าชาวหนุ่มมาคุยกับผู้ชาย คณะผู้ไกล่เกลี่ยยังทำหน้าที่ติดตามค่าเสียหายเมื่อผู้กระทำผิดต้องจ่ายค่าเสียหายแล้วยังไม่ชำระหน่วยไกล่เกลี่ยก็จะทำหน้าที่ติดตามด้วย โดยการติดตามช่วยเหลือของหน่วยไกล่เกลี่ยขึ้นบ้านจะเป็นปัญหาที่ไม่ยุ่งยาก เช่น ติดตามเรื่องค่าเลี้ยงดูบุตร

ส่วนเมียนมาร์มีระบบบริการช่วยเหลือเหยื่ออาชญากรรมค่อนข้างมาก ชุมชนมีความร่วมแรงร่วมใจในการขับเคลื่อนงานนี้แม้จะมีศักยภาพไม่มากนัก สิ่งที่ชุมชนดำเนินการเอง เช่น การให้คำปรึกษาสำหรับผู้ถูกระงับด้านจิตใจ มีการให้การช่วยเหลือทางกฎหมาย (Para-legal assistance) การดูแลทางสุขภาพในผู้ที่ได้รับบาดเจ็บทางร่างกาย และมีบ้านพักที่ปลอดภัยสำหรับผู้หญิงและเด็ก เป็นต้น ส่วนการลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อเยียวยาสังคมตามแนวทางของยุติธรรมชุมชนนั้น การลงโทษที่รุนแรงไม่ได้รับการยอมรับเท่าที่ควรในชุมชนเช่นกัน จึงมีวิธีการลงโทษในแบบชุมชน เช่น ชนเผ่า Karen และ Karenni จัดการความขัดแย้งด้วยการไกล่เกลี่ยและชดเชย โดยการลงโทษเป็นเพียงกลไกเสริมและนำมาใช้บางครั้งเท่านั้น หรือในหมู่บ้าน Mong Pan หากมีผู้ทำความผิดเป็นครั้งแรกจะถูกตักเตือนจากผู้นำหมู่บ้าน หากทำผิดซ้ำอีกสองสามครั้งต้องทำงานรับใช้ชุมชน แต่หากยังทำผิดซ้ำอีกก็จะถูกขับออกจากหมู่บ้านในที่สุด (The Border Consortium, 2014, pp. 21-24)

สำหรับเวียดนามมีคณะบุคคลทำงานด้านนี้คล้ายกันกับที่ สปป.ลาว เวียดนามมีคณะกรรมการประชาชนที่ทำงานร่วมกับตำรวจในงานลงโทษโดยมีชุมชนเป็นฐาน (Community-based

sanctions) หากเป็นเยาวชนจะมีการลงโทษด้วยวิธีรุนแรงให้น้อยที่สุด แต่เน้นการสร้างสำนึกผิดและรับผิดชอบต่อความผิดในรูปแบบอื่น เช่น การเสียค่าปรับ การดักเตือน การชดเชย (Compulsory compensation) และโครงการให้การศึกษานอกระบบโครงการให้การศึกษานั้นเยาวชนต้องรายงานต่อสมาชิกคณะกรรมการประชาชนท้องถิ่นอย่างสม่ำเสมอ หรือรายงานต่อบุคคลที่คณะกรรมการฯ แต่งตั้ง เช่น เจ้าหน้าที่ตำรวจ เยาวชนผู้กระทำความผิดเหล่านี้ต้องกระทำการที่คล้ายกับการสารภาพบาป (self-criticism) ต่อสาธารณะ ว่าสิ่งที่ตนเองกระทำนั้นเป็นความผิดและเกิดผลกระทบอย่างไรบ้างโดยทั่วไปแล้วอาชญากรรมในชุมชนของเวียดนามมักถูกจัดการได้ด้วยกลไกที่ไม่เป็นทางการอย่างครอบครัว โดยร่วมมือกับพรรคหรือตำรวจ เช่น ความผิดขั้นเริ่มต้นของเยาวชนมักไม่ค่อยถูกรายงานต่อตำรวจ แต่ครอบครัวจะถูกกดดันให้รับผิดชอบต่อการกระทำของเด็ก หากความผิดรุนแรงมากขึ้นจึงจะมีการแจ้งตำรวจ (Cox, 2010, p. 231)

ส่วนฟิลิปปินส์มีกลไกหนึ่งของกองอำนวยการควบคุมชั่วคราวและการคุมประพฤติ (Parole and Probation Administration, Department of Justice, Republic of Philippines-PPA) คือการประชุมเพื่อการสร้างสันติ (Peacemaking Encounter) เป็นการประชุมในชุมชนโดยนำผู้ที่ตกเป็นเหยื่อ ชุมชน และผู้กระทำความผิดมาประชุมร่วมกัน เพื่อสร้างพื้นที่ปลอดภัยและให้เกิดการพูดคุยด้วยความสมัครใจและเป็นการลับ และยังทำให้ผู้กระทำความผิดรับรู้ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเหยื่อและครอบครัว อันนำไปสู่ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน

(Parole and Probation Administration, Department of Justice, Republic of Philippines: PPA, 2014; Thailand Institute of Justice, 2015, p. 67) อย่างไรก็ตาม บทบาทของชุมชนในด้านการเยียวยาและฟื้นฟูมักเกี่ยวข้องกับเด็กและสตรีซึ่งมีความละเอียดอ่อนกว่ากรณีปกติทั่วไป จึงมีหน่วยงานอื่นเข้ามาร่วมด้วย เช่น ศาลครอบครัวหรือกรมกิจการสังคมและการพัฒนา (ถวิลวดี บุรีกุล, นิตยา โพธิ์นอก และวลัยพร ล้ออัศจรรย์, 2562, หน้า 181-182)

สำหรับอินโดนีเซีย มีกลไกการลงโทษที่ต่อเนื่องมาจากการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ วิธีการลงโทษจะถูกเสนอโดยผู้ที่เป็นตัวกลางและเป็นการตกลงกันระหว่างคู่ขัดแย้ง ขอบเขตของการลงโทษขึ้นอยู่กับความรู้สึกของผู้ที่เป็นตัวกลางและความรู้สึกของผู้ขัดแย้งที่จะยอมรับว่ามีความเป็นธรรมเพียงใด โดยทั่วไปแล้วการเยียวยาและฟื้นฟูเป็นการชดเชยทางการเงินซึ่งจะถูกเขียนลงในข้อตกลง วิธีการประกันว่าจะมีการปฏิบัติตามข้อตกลงอาจทำได้หลายแบบ เช่น ผู้นำทางศาสนา มักใช้วิธีการสาบานตนต่อสาธารณะ (public oaths) หรือกรณีการทะเลาะวิวาท ผู้ทำผิดจะสาบานตนว่าจะรักษาสันติภาพและลงนามในเอกสาร หรือหัวหน้าหมู่บ้านกับผู้นำทางศาสนา มีการใช้ผู้มีอิทธิพล (Bajingan) ในการบังคับใช้ข้อตกลงและจัดระเบียบสังคม บางครั้งใช้ตำรวจหรือกองทหารช่วยเป็นพยานเพื่อให้การบังคับใช้เป็นผลมากขึ้นท้ายที่สุดหากไม่มีการดำเนินการตามข้อตกลงคู่ขัดแย้งฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดสามารถที่จะขอให้มีการพิจารณาข้อขัดแย้งอีกครั้งหนึ่ง (Clark, 2005, p. 17) นอกจากนี้ กฎหมายว่าด้วยระบบยุติธรรมเยาวชนที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว ยังมีหลักการและ

กิจกรรมที่เชื่อมโยงกับภารกิจด้านการเยียวยา และฟื้นฟู เช่น กระตุ้นให้เยาวชนรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ให้โอกาสแก่เยาวชนผู้กระทำผิดได้ทำความดีต่อเหยื่อ ให้เหยื่อได้มีโอกาสมมีส่วนร่วมในกระบวนการ ให้โอกาสเยาวชนได้มีปฏิสัมพันธ์กับครอบครัว ให้ชุมชนได้มีโอกาasyเยียวยาหลังเกิดอาชญากรรม แต่ตามกฎหมายดังกล่าวเจ้าหน้าที่คุมประพฤติยังเป็นผู้มีบทบาทหลัก (Thailand Institute of Justice, 2015, pp. 46-47)

5. การรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชน

การรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชน ส่วนใหญ่ชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะอาสาสมัครคุมประพฤติ แต่บางประเทศใช้กลไกคณะผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาททำหน้าที่นี้ด้วย ดังกรณีของสปป.ลาว หากผู้กระทำผิดพ้นโทษมาแล้วกลับมาอยู่ที่บ้าน คณะผู้ไกล่เกลี่ยจะเป็นผู้ติดตามการประพฤติเป็นระยะ เช่น 3 เดือน แล้วเขียนในรายงานประจำปีของเมืองหรือรายงานอื่นที่เกี่ยวข้อง (นิตยา โพธิ์นอก และณัฐกาญจน์ สุภรัตน์เมธี, 2560, หน้า 74-75, 88-89, 99, 102-103, 115-116)

ส่วนเมียนมาร์มีการบำบัดและพัฒนาผู้ที่กระทำผิดให้มีความสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดกลับไปกระทำผิดซ้ำ และทำให้คนเหล่านี้ได้กลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างปกติ โดยเป็นการดำเนินงานหลักของกรมราชทัณฑ์ (Prison Department) ส่วนระบบที่เป็นการบำบัดของชุมชนโดยเฉพาะนั้นยังไม่มี สำหรับเด็กที่กระทำผิดจะมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างกรมสวัสดิการสังคม (The Department of Social Welfare) มาช่วยฟื้นฟูกลุ่มเยาวชน สตรี ผู้พิการ และกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ซึ่งเจ้าหน้าที่

คุมประพฤติจะมีบทบาทเชื่อมโยงกับชุมชนและครอบครัวของเด็กในการให้คำแนะนำตลอดช่วงเวลาการคุมประพฤติตามความจำเป็นของเด็กแต่ละคน (Thailand Institute of Justice, 2015, pp. 47, 52-53)

ขณะที่เวียดนามมีความคล้ายคลึงกับสปป.ลาว คือนำเด็กที่เคยกระทำผิดให้กลับมาเป็นผู้สร้างประโยชน์ให้กับสังคม ซึ่งการปฏิรูประบบยุติธรรมสำหรับเยาวชนในเวียดนามเกิดมาจากแรงผลักดันของการเติบโตและความหลากหลายทางเศรษฐกิจทั่วโลก รัฐธรรมนูญและกฎหมายในเวียดนามจึงถูกนำไปสู่ การปฏิรูปเพื่อความเป็นมาตรฐาน เช่น ความสอดคล้องกับ UN Convention on the Rights of the Child 1989 (UNCRC) ทำให้เกิดการบริการและอำนวยความสะดวกที่ทันสมัย เป็นมืออาชีพ ได้รับการยอมรับจากนานาชาติเกี่ยวกับเรื่องสิทธิเด็กเพื่อให้เวียดนามได้รับการจัดสรรเงินทุนในการดำเนินโครงการและฝึกอบรมต่างๆ (Cox, 2010, p. 228) ทำให้เวียดนามมีภารกิจด้านนี้โดยเน้นกลุ่มเยาวชน นอกจากนี้ คณะกรรมการประชาชนในเวียดนามมีบทบาทในภารกิจนี้เช่นกัน ซึ่งคดีอาชญากรรมส่วนมากถูกรายงานต่อคณะกรรมการประชาชนท้องถิ่นมากกว่าตำรวจ ตำรวจจะทำหน้าที่เมื่อถูกเชิญเข้าไปร่วมหากคณะกรรมการประชาชนเห็นว่ามีความจำเป็น (Cox, 2010, pp. 231-232)

สำหรับกัมพูชา ที่ผ่านมากัมพูชายังไม่มีกฎหมายที่มีแนวคิดนำชุมชนเข้ามาในการรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชน (Community-Based Treatment) จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2552 ประมวลกฎหมายอาญาได้ถูกนำมาใช้และมีมาตรการทางเลือกเข้ามา เช่น งานบริการชุมชน การตัดสิน

จำคุกโดยรอลงอาญา (suspended sentence) การให้ผู้กระทำผิดชดใช้โดยทำงานบางช่วงเวลา นอกที่คุมขัง การศึกษา หรือกิจกรรมอื่นที่จะทำให้เกิดการกลับเข้าสู่สังคมได้ใหม่อย่างราบรื่น (semi-liberty) การตัดสินชะลอการจำคุก (deferment of sentence) แต่มาตรการเหล่านี้มีขนาดแนวทางที่ชัดเจน ต่อมาในเดือนตุลาคม ปี พ.ศ. 2554 กระทรวงยุติธรรมจึงได้จัดตั้ง คณะทำงานจัดทำแนวทางที่เป็นทางเลือก เหล่านี้ เพราะกัมพูชายังไม่มีกลไกติดตามผู้ถูกคุมขังภายหลังกลับไปสู่สังคม คงมีกลไกที่ใช้ระหว่างคุมขังเพื่อฝึกอาชีพนักโทษ เช่น การซ่อมจักรยานยนต์ การทำผม คอมพิวเตอร์ ช่างไฟฟ้า ฯลฯ สำหรับการดูแลเด็กให้กลับคืนสู่ชุมชน ในกรณีเล็กน้อย เช่น ลักขโมยสิ่งของเล็กน้อย ใช้ยาเสพติด ทะเลาะวิวาท กัมพูชามีองค์การความช่วยเหลือทางกฎหมายแห่งกัมพูชา (Legal Aid of Cambodia-LAC) ซึ่งไม่ใช่องค์กรรัฐบาล และไม่แสวงหาผลกำไร และมีโครงการจัดทำขึ้น ระหว่างปี พ.ศ. 2550-2557 จากการสนับสนุนของ UNICEF และ EU และ โครงการ Save the Children Norway ในหลายจังหวัดของกัมพูชา แต่ในทางปฏิบัติยังไม่ได้นำแนวทางนี้ไปใช้เท่าที่ควรเพราะยังขาดกลไกและทรัพยากร ทั้งในระดับชาติ จังหวัด และระดับชุมชนเอง แต่อย่างน้อยกลไกนี้ก็ทำให้เยาวชนส่วนหนึ่ง ได้รับการฝึกทักษะและกลับคืนสู่สังคม (Thailand Institute of Justice, 2015, pp. 31-33)

ส่วนสิงคโปร์ ชุมชนได้เข้าไปมีส่วนในงาน บำบัดฟื้นฟูที่เรียกว่า Singapore Prison Service (SPS) โดยมีการตั้งหน่วยงานศูนย์ชุมชน เช่น Selarang Park Community Supervision Centre (SPCSC) ในปี พ.ศ. 2552 และ Community

Rehabilitation Services Branch (CRSB) ในปี พ.ศ. 2555 เพื่อทำหน้าที่ติดตามผู้ที่ได้รับการปล่อยตัวและการฟื้นฟูให้เกิดขึ้นในชุมชน ต่อมา วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2557 SPS ก็ได้ตั้งหน่วยงาน ชื่อ Community Corrections Command (COMC) เพื่อช่วยให้ผู้กระทำความผิดที่ได้รับการปล่อยตัวสามารถกลับคืนสู่สังคมได้ โดยช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็ง และยกระดับการฟื้นฟูในชุมชน นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนในภารกิจ รับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชนในสิงคโปร์มีเครือข่าย ชุมชนที่เรียกว่า CARE Network ซึ่งตั้งขึ้นมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2543 เพื่อทำให้การมีส่วนร่วมและการสนับสนุนของชุมชนเป็นไปอย่างกว้างขวาง มากขึ้น โดยบทบาทของ CARE Network ได้แก่ การทำแนวทางติดตามและฟื้นฟูผู้ที่เคยทำ ความผิด ซึ่งครอบครัวจะเข้าไปมีส่วนร่วมทำด้วย ประสานความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แนะนำแหล่งทุนให้กับเครือข่ายในการดำเนิน กิจกรรม สำหรับหน่วยงานที่มาเข้าร่วมเป็น CARE Network มีหลายหน่วยงาน เช่น กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการพัฒนาครอบครัวและ สังคม หน่วยบริการเรือนจำสิงคโปร์ ผู้ประกอบการ ธุรกิจการฟื้นฟูสิงคโปร์ สถาบันแห่งชาติด้านบริการ สังคม เป็นต้น (Thailand Institute of Justice, 2015, pp. 77, 84-85)

ในฟิลิปปินส์ มีการนำแนวคิดเกี่ยวกับการดูแลผู้กระทำผิดให้สามารถกลับคืนสู่สังคม โดยให้ครอบครัวและชุมชนเป็นผู้ให้การดูแล บุคคลเหล่านั้นเพื่อป้องกันการกระทำผิดซ้ำและ เปลี่ยนเป็นต้นทุนที่ดีของสังคมได้ เช่น กระทรวง การพัฒนาและสวัสดิการสังคม (Department of Social Welfare and Development) มีโครงการอาสาสมัครเพื่อเยาวชนที่มีการกระทำ

ขัดแย้งกับกฎหมาย หรือกระทรวงยุติธรรม มีกลุ่มอาสาสมัครในวงกว้างเช่นกัน โดยกองอำนวยการคุมประพฤติและควบคุม (PPA) มีอาสาสมัครทำงานช่วยเจ้าหน้าที่ในการ ฟื้นฟูนักโทษผู้ถูกคุมประพฤติ (probationers) และผู้พ้นโทษ (parolees) (PPA, 2014; Thailand Institute of Justice, 2015, p. 57) ซึ่งอาสาสมัคร คุมประพฤติของ PPA จะได้รับการแต่งตั้งเป็น เวลาสองปีโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนแต่อาจมีค่า เดินทางให้ตามความเหมาะสม (PPA, 2014)

สำหรับอินโดนีเซีย การรับคืนผู้กระทำผิดสู่ ชุมชนมีเป้าหมายในกลุ่มเยาวชนเป็นหลักและ การมีส่วนร่วมจากชุมชนยังไม่มากนัก จากการ เก็บข้อมูลของ Thailand Institute of Justice ในปี พ.ศ. 2558 พบว่าในอินโดนีเซียยังไม่มี การมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น อาสาสมัครคุมประพฤติ หรือการมีส่วนร่วมของชุมชนในรูปแบบอื่นใน การกักขังผู้กระทำผิดสู่ชุมชน (Thailand Institute of Justice, 2015, p. 44)

ในบรูไน มีกฎหมาย 2 ฉบับที่มีมาตรการนี้ สำหรับกลุ่มเยาวชนและผู้ใหญ่ ได้แก่ กฎหมาย ว่าด้วยเด็กและเยาวชน (Children and Young Person Act 2010-CYPA 2010) และคำสั่งว่าด้วย การคุมประพฤติและบริการสังคมของผู้กระทำผิด (The Offenders [Probation and Community Service] Order 2006-OPCSO 2006) โดยความผิด

ส่วนใหญ่ที่มีการใช้มาตรการเยียวยาและรับคืน ผู้กระทำผิดสู่ชุมชน เช่น การทำผิดกฎจราจร ลักขโมยในกลุ่มบุคคลผู้ถูกรอลงอาญา (Persons under suspension execution of sentence) ซึ่งการดูแล (treatment) โดยมีชุมชนเข้ามา มีส่วนร่วมทำได้หลายวิธีตามลักษณะและ ความรุนแรงของการกระทำผิดและลักษณะของ ผู้กระทำผิด เช่น บริการชุมชน การให้คำปรึกษา การนำพ่อแม่เข้าไปยังศาลด้วย ฯลฯ (Thailand Institute of Justice, 2015, p. 16) ที่เห็นได้อีก ขัดเจนอีกอย่างหนึ่ง คือ ชุมชนในบรูไนจะได้ เข้าไปมีส่วนร่วมภารกิจนี้ผ่านการเป็นเจ้าหน้าที่ อาสาสมัครคุมประพฤติ (Volunteer Probation Officers-VPO) ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เกษียณอายุ จากกระทรวงการพัฒนาชุมชน (Department of Community Development) องค์กรพัฒนาเอกชน อย่างสมาคมลูกเสือ (Scouts Associations) และ สมาชิกสภาสวัสดิการสังคม (Social Welfare Councils) กลุ่มคนเหล่านี้มีบทบาทหลักในการ ช่วยงานเจ้าหน้าที่ เช่น การเยี่ยมบ้าน ให้คำปรึกษา กลุ่ม เข้าร่วมในโครงการผลกระทบผู้ถูกกระทำ หรืองานบริการชุมชน (Thailand Institute of Justice, 2015, pp. 22-23)

สำหรับยุติธรรมชุมชนของทั้งสิบประเทศ ผู้เขียนสรุปการวิเคราะห์ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบระบบยุติธรรมชุมชนในประเทศประชาคมอาเซียน

ประเทศ	พัฒนาการ	หน่วยงาน	ความโดดเด่น
1. ไทย	- ในอดีตมีกลุ่มคน เช่น เจ้าโคตรไต่ครุ แก่หม่องแก่ฝาย ฯลฯ เป็นผู้ได้รับความเคารพในหมู่บ้านมาทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท - ปี 2548 มีโครงการยุติธรรมชุมชน	- กระทรวงยุติธรรมเป็นหลัก โดยมีหน่วยงานอื่นภายใน เช่น กรมคุมประพฤติ กรมคุ้มครองสิทธิเสรีภาพสำนักงานยุติธรรมจังหวัด	ส่วนใหญ่มีการขับเคลื่อนเรื่อง การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ผ่านกลไกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนโดยรัฐให้การสนับสนุน
2. สปป.ลาว	กระทรวงยุติธรรมจัดทำข้อตกลงการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งในปี 2540 ต่อมาปี 2552 มีคำสั่งนายกรัฐมนตรีเกี่ยวกับงานยุติธรรมฐานราก 5 ด้าน	กระทรวงยุติธรรม แผนกยุติธรรม นครหลวง แผนกยุติธรรมจังหวัด หน่วยงานยุติธรรมอำเภอ องค์การปกครองหมู่บ้าน กรมโฆษณาอบรมกฎหมาย กรมคุ้มครองระบบยุติธรรม สถาบันฝึกอบรมกฎหมายและงานยุติธรรม	- ยุติธรรมฐานราก 5 งาน ได้แก่ งานอบรมและเผยแพร่ งานหมู่บ้านปลอดคดี งานแก้ไขข้อขัดแย้งระดับหมู่บ้าน งานยุติธรรมเด็ก และงานสร้างบุคลากรทางกฎหมาย ซึ่งสอดคล้องกับ 4 ภารกิจของยุติธรรมชุมชน กลไกสำคัญคือหน่วยไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระดับหมู่บ้าน
3. เมียนมาร์	ยังไม่พบข้อมูลชัดเจนถึงพัฒนาการของยุติธรรมชุมชน แต่พื้นฐานในการดำเนินงานยุติธรรมชุมชนระดับหมู่บ้านคือเพื่อความปลอดภัยชุมชน	- ผู้นำชุมชนเป็นกลไกหลักในการแก้ปัญหาชุมชน - กรมราชทัณฑ์ - กรมสวัสดิการสังคม	การเคลื่อนงาน ได้แก่ 1) ตั้งผู้รักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน 2) กลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มมีระบบไกล่เกลี่ยปัญหาในหมู่บ้าน 3) สร้างกลไกช่วยเหลือเหยื่อ เช่น ให้คำปรึกษา ดูแลสุขภาพ 4) การรับคืนผู้กระทำผิดๆ กรมราชทัณฑ์รับผิดชอบหลักโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน
4. เวียดนาม	ชุมชนมีส่วนร่วมในงานยุติธรรมอย่างยาวนาน พบความชัดเจนให้มิกลไกไกล่เกลี่ยในรัฐธรรมนูญและกฎหมายตั้งแต่ปี 2488 ต่อมาปี 2545 กระทรวงยุติธรรมส่งเสริมเรื่องการไกล่เกลี่ยมากขึ้น	- คณะกรรมการประชาชนท้องถิ่น - องค์กรมวลชน เช่น สหภาพการเกษตร สหภาพสตรี สหภาพเยาวชน - พรรคคอมมิวนิสต์	ภารกิจจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ที่ชัดเจน เช่น การฝึกอบรม การจัดทำคู่มือ การแข่งขันการไกล่เกลี่ยระดับประเทศ ฯลฯ นอกจากนี้ ในภารกิจอื่นมีการเสริมแรง เช่น ให้งานวิจัยให้กับหมู่บ้านที่ไม่มีอาชญากรรม
5. กัมพูชา	ไม่พบข้อมูลชัดเจน แต่มีโครงการสนับสนุนจากต่างประเทศ เช่น ปี 2540 ออสเตรเลียได้เข้ามาสนับสนุนผ่านโครงการช่วยเหลือให้เกิดความปลอดภัยในชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วม	- หน่วยงานสนับสนุนจากต่างประเทศ เช่น ออสเตรเลีย, UNICEF, EU, Save the Children Norway - กระทรวงยุติธรรม (กลไกติดตามผู้ถูกคุมขัง) - สภาชุมชนสตรีและเด็กในชุมชน	ชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) การป้องกัน มีตำรวจชุมชน 2) การจัดการความขัดแย้งๆ มีการตั้งคณะกรรมการแก้ไขข้อขัดแย้งเพื่อแก้ไขปัญหาคอร์รัปชัน

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ประเทศ	พัฒนาการ	หน่วยงาน	ความโดดเด่น
6. มาเลเซีย	- ไม่พบข้อมูล	ศาลระดับต่างๆ เช่น ศาลระดับหมู่บ้าน ศาลระดับเขต	มีความชัดเจนในการปฏิบัติงานด้านการจัดการความขัดแย้งๆ ที่การไกล่เกลี่ยเบื้องต้นดำเนินการโดยผู้ได้รับการยอมรับนับถือในชุมชน และยังมีศาลชะรีอะฮ์ไกล่เกลี่ยคดีครอบครัวตามหลักอิสลาม โดยบทบาทหลักเป็นของรัฐ
7. สิงคโปร์	- ไม่พบข้อมูล	- ศาลชั้นต้น - กองกำลังตำรวจ - คณะกรรมการบริการสังคมแห่งชาติ - สมาพันธ์แห่งประชาชน - กระทรวงกฎหมาย - ศูนย์ไกล่เกลี่ยชุมชน	การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นไปโดยผ่านสมาพันธ์แห่งประชาชนหรือเป็นอาสาสมัครในโครงการของรัฐ จึงเป็นการทำงานในแบบความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ เช่น ให้คำปรึกษาด้านกฎหมาย การสร้างความเข้มแข็งชุมชนด้วยกลไกจัดการความขัดแย้งชุมชน ศูนย์บริการชุมชนเพื่อติดตามผู้ได้รับการปล่อยตัว และเครือข่ายชุมชน
8. ฟิลิปปินส์	ปี 2530 มีคำสั่งประธานาธิบดีให้มีการจัดการข้อพิพาทระดับหมู่บ้าน จากนั้นมี Local Government Code 1991 ที่ประกาศใช้การแก้ไขข้อพิพาทในระดับท้องถิ่น	- กรมมหาดไทยและการปกครองท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบหลัก	ชัดเจนเรื่องการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ กลไกคือ Katarungang Pambarangay หรือ KP ที่ท้องถิ่นระดับล่างสุดคือหมู่บ้าน งานป้องกันๆ มีตำรวจชุมชนที่เรียกว่า Tanod
9. อินโดนีเซีย	ในปี 2509 มีการออกกฎหมายให้แต่ละหมู่บ้านเป็นหน่วยบริการชั้นล่างสุดโดยหัวหน้าหมู่บ้านเป็นผู้รับผิดชอบงานในพื้นที่	- สภาหมู่บ้านเพื่อการพัฒนา (LKMD) - สภาหมู่บ้าน (BPD) - ภาคส่วนในชุมชน เช่น หัวหน้าชุมชน ตำรวจ สมาชิกหมู่บ้าน ผู้นำศาสนา กลุ่มอิทธิพล	- การจัดการความขัดแย้งๆ มีความโดดเด่นตามความหลากหลายของพื้นที่ - ผู้นำมีบทบาทสำคัญมากในการจัดการความขัดแย้ง บางพื้นที่มีกลุ่มอิทธิพลทำหน้าที่ป้องปรามและบังคับผลการไกล่เกลี่ย ตำรวจมีบทบาทเป็นพยาน
10. บรูไน	พบภารกิจการรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชน มีกฎหมายเกี่ยวข้อง 2 ฉบับ ได้แก่ คำสั่งว่าด้วยการคุมประพฤติและบริการสังคมของผู้กระทำผิด 2549 กับกฎหมายว่าด้วยเด็กและเยาวชน 2553	- ศาลเยาวชน - กระทรวงวัฒนธรรมเยาวชนและกีฬา - กระทรวงการพัฒนาชุมชน - สมาคมลูกเสือ - สภาสวัสดิการสังคม	พบภารกิจป้องกันๆ เช่น โครงการเพื่อนบ้านจับตาอาชญากรรม ติดตั้งกล้องวงจรปิด ไฟส่องทาง ฯลฯ ส่วนภารกิจการรับคืนผู้กระทำผิดๆ ที่เน้นกลุ่มเยาวชนและชุมชนสามารถเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครคุมประพฤติได้

หากพิจารณาตามบทบาทภาคส่วนที่สำคัญตามตารางนี้ เห็นได้ว่าการเคลื่อนงานยุติธรรมชุมชนอาจแบ่งได้เป็น 6 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 เคลื่อนงานยุติธรรมชุมชนโดยหน่วยงานของรัฐส่วนกลางเป็นหลัก (ไทยและสปป.ลาว) ที่กระทรวงยุติธรรมเป็นหน่วยขับเคลื่อนหลักผ่านกลไกของส่วนราชการที่อยู่ในพื้นที่ กลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชนหรือผู้นำท้องถิ่น (เมียนมาร์และอินโดนีเซีย) ผู้นำถือว่ามอิทธิพลในการป้องกันให้เกิดความปลอดภัยและแก้ปัญหาในชุมชน กลุ่มที่ 3 ศาล (มาเลเซีย สิงคโปร์ และบรูไน) ที่ชุมชนอาจเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครในหน่วยงานทางศาล กลุ่มที่ 4 พรรคคอมมิวนิสต์ (สปป.ลาว และเวียดนาม) ที่สมาชิกในระบบยุติธรรมชุมชนมีความเชื่อมโยงหรือเป็นสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ กลุ่มที่ 5 หน่วยงานรัฐส่วนท้องถิ่น (ฟิลิปปินส์) ที่กรมมหาดไทยมีบทบาทในลักษณะกระจายอำนาจไปจนถึงท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน และกลุ่มที่ 6 องค์กรต่างประเทศและ NGOs (กัมพูชาและฟิลิปปินส์) ซึ่งองค์กรระหว่างประเทศและ NGOs มีบทบาทสำคัญในการจัดทำโครงการนำร่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่มีปัญหาเฉพาะและกลไกของหน่วยงานรัฐไม่สามารถตอบสนองต่อลักษณะของชุมชนที่มีความหลากหลายได้

■ สรุป

จากข้อมูลเท่าที่ค้นพบเกี่ยวกับยุติธรรมของประเทศในประชาคมอาเซียนอาจสรุปได้ว่าส่วนใหญ่มีจุดร่วมที่สำคัญ คือ เป็นระบบยุติธรรมชุมชนที่มีรากฐานจากประเพณีดั้งเดิม โดยมีการใช้ระบบอาวุโสและความเป็นเพื่อนบ้านในการจัดการปัญหาชุมชน ซึ่งผู้เขียนขอแบ่งลักษณะ

ของระบบยุติธรรมชุมชนของประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียนตามรูปแบบความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชนเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ได้แก่ แบบผสมระหว่างชุมชนกับรัฐส่วนกลาง และแบบผสมระหว่างชุมชนกับรัฐบาลส่วนท้องถิ่น ซึ่งถือว่ามีความสอดคล้องกับรูปแบบการปกครองของแต่ละประเทศด้วย

แบบแรก เป็นแบบผสมระหว่างชุมชนที่ใช้ประเพณีดั้งเดิมและมีการสร้างขึ้นใหม่ โดยรัฐบาลส่วนกลาง จึงมีลักษณะรัฐส่วนกลางออกกฎหมาย ออกกลไก และขับเคลื่อน โดยใช้ความเป็นชุมชนดั้งเดิมในการดำเนินกิจกรรมของระบบ ยกตัวอย่างเช่น ระบบยุติธรรมชุมชนของไทยที่มีกระทรวงยุติธรรมเป็นหลัก ดำเนินงานผ่านเครือข่ายยุติธรรมชุมชน หรือ สปป.ลาว ที่กระทรวงยุติธรรมเป็นหลักเช่นกันและมีการขับเคลื่อนเป็นลำดับขั้นจากส่วนกลางไปจนถึงระดับหมู่บ้าน หรือเวียดนามที่มีคณะกรรมการประชาชนมาจากองค์กรที่หลากหลายแต่องค์กรเหล่านี้ก็มีที่มาโยงกับรัฐบาลกลาง เป็นต้น

แบบที่สอง เป็นแบบผสมระหว่างชุมชนที่ใช้ประเพณีดั้งเดิมและการกระจายอำนาจให้กับรัฐบาลท้องถิ่น ที่รัฐส่วนกลางเป็นผู้ออกกฎหมายและกลไก แต่ให้รัฐบาลท้องถิ่นเป็นกำกับผู้ดูแล และใช้ความเป็นชุมชนในการดำเนินกิจกรรมของระบบ มีจุดสังเกตว่าประเทศที่ใช้ระบบนี้เป็นประเทศที่มีการปกครองเป็นแบบสาธารณรัฐ และมีความแตกต่างทางที่ตั้งและวัฒนธรรมค่อนข้างมากภายในประเทศเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น ระบบยุติธรรมชุมชนของฟิลิปปินส์ที่รัฐบาลกลางประกาศใช้กลไกการจัดการความขัดแย้งในระดับหมู่บ้านหรือ KP ที่ถือเป็นหน่วยปกครองท้องถิ่นระดับล่างสุด โดยให้รัฐบาลท้องถิ่นใน

ระดับสูงกว่าเป็นผู้สนับสนุนชี้แนะ ซึ่งแต่ละหมู่บ้านสามารถหาตัวแทนมาทำหน้าที่ในคณะกรรมการไกล่เกลี่ยหรืออุปถัมภ์ได้ตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ หรือมาเลเซียที่รัฐบาลแต่ละรัฐมีกฎหมายไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นของตนเอง โดยการดำเนินงานและโครงสร้างยังอยู่ได้ การดูแลของรัฐบาลกลาง เป็นต้น

สำหรับการขับเคลื่อนในสี่ภารกิจ ได้แก่ การป้องกันและควบคุม การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ การเยียวยาและฟื้นฟู และการรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชน กล่าวได้ว่าหลายประเทศมีการขับเคลื่อนในภารกิจยุติธรรมชุมชน 4 ด้านทั้งที่เหมือนและแตกต่างกันไป ภารกิจด้านการป้องกันและควบคุม ส่วนใหญ่เป็นการเน้นให้การอบรมทางกฎหมายแก่ประชาชน ดังเช่นที่ สปป.ลาว หรือมีการเฝ้าระวังโดยชุมชนผ่านการจัดตั้งหน่วยเฉพาะหรือจัดตั้งกลุ่มคนเพื่อทำหน้าที่ในชุมชน เช่นในเมียนมาร์หรือบรูไน เป็นต้น ส่วนภารกิจด้านการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ เป็นภารกิจที่ชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้องมากที่สุดและพบข้อมูลที่ชัดเจนในหลายประเทศ เช่นในไทย สปป.ลาว ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ซึ่งต่างมีความคล้ายกันคือมีการจัดตั้งคณะหรือกลุ่มบุคคลระดับหมู่บ้านในการพิจารณาข้อพิพาทที่เป็นคดีเล็กน้อยในชุมชน เพื่อช่วยลดระยะเวลาและค่าใช้จ่ายที่จะเสียไปกับกระบวนการพิจารณาคดีปกติ

ส่วนภารกิจด้านการเยียวยาและฟื้นฟูสามารถแบ่งเป็นสองส่วน ได้แก่ ส่วนของผู้ได้รับผลกระทบ กับส่วนผู้กระทำผิด ในส่วนที่ดำเนินการกับเหยื่อผู้ได้รับผลกระทบ บางประเทศมีการตั้งคณะหรือศูนย์เพื่อเยียวยาให้คำปรึกษา เช่น สปป.ลาว หรือสิงคโปร์ และในส่วนที่ดำเนินการ

กับผู้กระทำผิด พบว่าหลายประเทศไม่ได้ใช้เพียงการลงโทษ แต่มีมาตรการให้ผู้กระทำผิดได้สำนึกถึงผลเสียของสิ่งที่ตนได้ทำลงไป จึงเป็นการเยียวยาและฟื้นฟูควบคู่ไปกับการลงโทษในหลายรูปแบบ เช่น การจ่ายค่าเสียหายให้กับเหยื่อ การให้กล่าวคำสาบานต่อสาธารณะดังเช่นในอินโดนีเซีย และในส่วนภารกิจด้านการรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชน งานที่ชุมชนเข้าไปเกี่ยวข้องส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับกลุ่มเยาวชน โดยเปิดโอกาสให้เยาวชนผู้กระทำผิดได้มีโอกาสรับการอบรมเพื่อยกระดับจิตใจ ได้ทำงานสังคมและชุมชน เช่น ใน สปป.ลาว หรือบรูไน หรือการให้ชุมชนเป็นอาสาสมัครติดตามพฤติกรรมและรายงานต่อหน่วยงานคุมประพฤติเช่นในฟิลิปปินส์ เป็นต้น

■ ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ

จากการเปรียบเทียบยุติธรรมชุมชนในประเทศประชาคมอาเซียนในประเด็นพัฒนาการความโดดเด่นของการขับเคลื่อนยุติธรรมชุมชนในสี่ภารกิจดังกล่าวมาแล้วในเนื้อหาก่อนหน้านี้ ผู้เขียนมีข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนในประเทศไทยทั้งในภาพรวมและในทางปฏิบัติ ในภาพรวมผู้เขียนยังเห็นว่ายุติธรรมชุมชนที่ดำเนินการอยู่ในประเทศไทยมีโอกาสหรือความท้าทายที่จะพัฒนาต่อไปได้อีกในสองประเด็นสำคัญ ได้แก่ รูปธรรมของการบรรลุเป้าหมาย กับการสร้างความเข้าใจและขับเคลื่อนยุติธรรมชุมชนที่ครอบคลุมทุกภารกิจ

ประการแรก ส่วนใหญ่หลายประเทศในประเทศอาเซียนมีเป้าหมายไปที่การเข้าถึง

ระบบยุติธรรมของชุมชนและใช้ความเป็นเพื่อนบ้านคือลักษณะการประนีประนอมในการแก้ปัญหา เช่นใน สปป.ลาว หรือฟิลิปปินส์ บางประเทศมีเป้าหมายหลักไปสู่ความปลอดภัย เช่น เมียนมาร์ หรือกัมพูชา ซึ่งเป้าหมายด้านความปลอดภัยถือเป็นเป้าหมายร่วมของยุติธรรมชุมชนกับยุติธรรมกระแสหลัก อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวยุติธรรมชุมชนของหลายประเทศพบความท้าทายที่สำคัญ คือ ความเป็นรูปธรรมของผลลัพธ์จากการเคลื่อนไหวยุติธรรมชุมชนว่ายุติธรรมชุมชนที่ได้ดำเนินการไปนั้นได้ช่วยแบ่งเบาภาระงานในกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักหรือไม่อย่างไร ตอบสนองความต้องการของประชาชนที่มารับบริการหรือไม่เพียงใด ตลอดจนได้นำไปสู่การยกระดับศักยภาพของชุมชนได้จริงหรือไม่ เพราะชุมชนได้จัดการปัญหาภายในชุมชนเอง ข้อคำถามเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่า ยุติธรรมชุมชนมีความท้าทายในด้านการวัดผลสัมฤทธิ์ที่มากกว่ากระบวนการยุติธรรมทั่วไป เพราะโดยกระบวนการยุติธรรมทั่วไปแล้วมีผู้ที่เกี่ยวข้องและปัจจัยแวดล้อมที่สามารถจำกัดขอบเขตได้มากกว่าในกระบวนการยุติธรรมชุมชน ความท้าทายนี้เป็นดังที่ Clear et al. (2011) ได้กล่าวว่าการวัดผลความสำเร็จของยุติธรรมชุมชนทำได้ยากกว่าเมื่อเทียบกับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลัก เนื่องจากยุติธรรมชุมชนมีเป้าหมายบางส่วนและมีกระบวนการที่แตกต่าง ทั้งยังมีส่วนเกี่ยวข้องหลากหลายกว่า จึงทำให้ผลกระทบจากการใช้ยุติธรรมชุมชนต้องมีการวัดผลได้ในระยะยาว และเกิดจากความร่วมมือจากหลายภาคส่วน (Clear et al., 2011, pp. 140-145)

ในทัศนะของผู้เขียน ยุติธรรมชุมชนในประเทศไทยจึงมีโอกาสนับเป็นเชิงนโยบาย โดยการพัฒนาเป้าหมายความสำเร็จที่มากกว่าการวัดผลที่จำนวนคดีหรือร้อยละในแต่ละปี แต่ควรมีการวางเป้าหมายที่ท้าทายในระยะยาวที่สามารถเปรียบเทียบความคุ้มค่าทางงบประมาณและสังคมของการพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนว่านับตั้งแต่เริ่มมีระบบยุติธรรมชุมชนอย่างชัดเจน มีการใช้งบประมาณ บุคลากร และทรัพยากรไปมากน้อยเพียงใด และผลลัพธ์ที่ได้มานั้นมีความคุ้มค่าหรือไม่อย่างไร มีสิ่งใดที่จะต้องพัฒนาต่อเพื่อให้ยุติธรรมชุมชนเป็นกลไกที่เติมเต็มกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ การวางเป้าหมายความสำเร็จที่ท้าทายของยุติธรรมชุมชนต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีการปรับปรุงแบบการเคลื่อนไหวยุติธรรมชุมชนตลอดเวลาและสามารถไปสู่เป้าหมายในระยะยาวได้ ดังที่ สุนัย กัลยະจิตร และคนอื่น ๆ (2554) และสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ (2550; 2551) เสนอว่าควรมีการประเมินผลการดำเนินงานของยุติธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่องเพื่อประเมินจุดเด่น จุดด้อย โอกาส และอุปสรรคในการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดการปฏิบัติงานได้ตามที่ตั้งเป้าหมายไว้

เพื่อความเป็นรูปธรรมของการบรรลุเป้าหมาย นอกเหนือจากการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนและประเมินผลอย่างต่อเนื่องแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงบทบาทภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ตามที่ได้สรุปท้ายตารางเปรียบเทียบระบบยุติธรรมชุมชนในประเทศอาเซียน แต่ละประเทศต่างมีตัวแสดงที่ขับเคลื่อนหลักต่างกัน

แต่เห็นได้ว่า ฟิลิปินส์ดูจะเป็นประเทศที่มีความก้าวหน้ามากที่สุดในการเคลื่อนไหวงานยุติธรรมชุมชน ด้วยกลไกหน่วยงานของรัฐที่เป็นแบบกระจายอำนาจไปยังหน่วยเล็กที่สุดของการปกครอง กระนั้น ยุติธรรมชุมชนของฟิลิปปินส์ที่ว่าเข้าถึงชุมชนที่สุดแล้วก็ยังไม่อาจตอบสนองต่อบางชุมชนที่มีความเฉพาะในพื้นที่ห่างไกลและมีความต่างทางวัฒนธรรมอย่างมากอย่างมินดาเนา ทำให้ NGOs ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการเติมเต็มระบบยุติธรรมชุมชนของรัฐสำหรับประเทศไทยมีลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างจากฟิลิปปินส์ ดังนั้น ความแตกต่างทางลักษณะกายภาพของชุมชนอาจไม่มากนัก หากแต่ความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรมยังคงมีอยู่ ทำให้หน่วยงานขับเคลื่อนหลักที่เป็นรัฐส่วนกลางอาจต้องการความร่วมมือจากสมาคมหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามาหนุนเสริม ตลอดจนส่งเสริมกลไกระดับเล็กที่มีอยู่ในพื้นที่ให้มีบทบาทมากขึ้น เช่น คณะกรรมการชุมชน สภาก่อตั้งชุมชนตำบล ฯลฯ โดยกลไกเหล่านี้อาจมีบทบาทในการเป็นตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเพื่อเป็นสมาชิกเครือข่ายยุติธรรมชุมชนในการเคลื่อนไหว ติดตาม และประเมินผลระบบยุติธรรมชุมชนอย่างสอดคล้องกับลักษณะพื้นที่มากขึ้น โดยมีการสนับสนุนจากองค์กรระดับสูงขึ้นไปในพื้นที่ เช่น สมาคมลูกเสือจังหวัด อาจมีบทบาทร่วมกันสำนักงานยุติธรรมจังหวัดหรือหน่วยอื่น เพื่อร่วมออกแบบแนะนำ ฝึกอบรมสมาชิกยุติธรรมชุมชนเกี่ยวกับเรื่องความปลอดภัยในหมู่บ้าน อันเป็นภารกิจด้านการป้องกันและควบคุมของงานยุติธรรมชุมชน เป็นต้น

ประการที่สอง การสร้างความเข้าใจและขับเคลื่อนบทบาทของชุมชนในทุกภารกิจด้วยภารกิจของยุติธรรมชุมชนประกอบด้วยการป้องกันและควบคุม การจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ การเยียวยาและฟื้นฟู และการรับคืนผู้กระทำผิดสู่ชุมชน แต่จากข้อมูลที่สืบค้นได้นั้น อาจพอสรุปได้ว่าการเคลื่อนไหวงานยุติธรรมชุมชนส่วนใหญ่มีจุดเน้นไปที่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยชุมชน ทั้งที่ความจริงแล้วการไกล่เกลี่ยหรือการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เป็นเพียงหนึ่งภารกิจของยุติธรรมชุมชน ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์เป็นเรื่องที่ชุมชนมีความถนัดและเข้าถึงได้ เพราะใช้ความเป็นเพื่อนบ้านและคุณลักษณะที่ค่อนข้างยึดหยุ่นของชุมชนเข้าไปดำเนินการเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาที่ทุกฝ่ายพึงพอใจ อีกทั้งมีความเป็นเทคนิคไม่มากนัก ต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะทางอาญาน้อยกว่าภารกิจอื่น ทำให้การเคลื่อนไหวงานของชุมชนในภารกิจนี้มีมาก ซึ่งส่งผลให้เกิดงานวิชาการที่เกี่ยวข้องเน้นไปในภารกิจนี้มากกว่าภารกิจอื่นเช่นกัน

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนเห็นว่าหากต้องการใช้ยุติธรรมชุมชนให้เป็นกลไกที่หนุนเสริมกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเต็มที่ ควรมีนโยบายเชิงรุกเพื่อสื่อสารและสร้างความเข้าใจในวงกว้างทั้งในภาคราชการ ภาควิชาการ และชุมชนเองว่ายุติธรรมชุมชนมีภารกิจได้บ้าง ชุมชนสามารถทำได้ดีในภารกิจใดและเพราะอะไร และมีโอกาสที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมมากขึ้นในภารกิจอื่นหรือไม่อย่างไร เพื่อให้ทั้งสังคมตระหนักร่วมกันว่ายังมีกลไกและแนวทางอันเกิดจากแนวคิด

ยุติธรรมชุมชนที่ยังไม่ถูกรับรู้หรือสนับสนุนอย่างเต็มที่ และทุกคนในสังคมสามารถร่วมกันออกแบบต่อไปในอนาคตเพื่อเป้าหมายด้านความปลอดภัย คุณภาพชีวิต และสังคมที่สงบสุข

ผู้เขียนยังเห็นว่าภารกิจที่ควรส่งเสริมให้ชุมชนได้มีบทบาทมากขึ้นในลำดับต่อไปควรเป็นภารกิจด้านการป้องกันและควบคุมเนื่องจากยุติธรรมชุมชนมีคุณลักษณะพิเศษที่เน้นการป้องกันมากกว่าแก้ไข เห็นได้ว่าโดยทั่วไปกระบวนการยุติธรรมปกติจะดำเนินการเมื่อปัญหาเกิดขึ้นแล้ว เช่น เจ้าทุกข์เข้าร้องเรียนกับตำรวจ จากนั้น อัยการทำสำนวนส่งฟ้องไปยังศาล ตามมาด้วยกระบวนการทางศาลเพื่อพิจารณาคดีแล้วมีการตัดสินลงโทษผู้กระทำความผิด ซึ่งมีเจ้าหน้าที่กรมคุมประพฤติและกรมราชทัณฑ์เข้ามารับช่วงปฏิบัติตามคำสั่งและฟื้นฟูผู้กระทำความผิดให้กลับสู่สังคมจากกระบวนการต้นทางถึงปลายทางนี้กระบวนการยุติธรรมอาจยังขาดมิติของการป้องกันและควบคุม ซึ่งยุติธรรมชุมชนสามารถทำได้ แต่ต้องดำเนินการในวงกว้างอย่างเข้มแข็งจึงจะมีผลในเชิงป้องกันได้ โดยชุมชนสามารถช่วยงานเชิงป้องกัน เช่น เป็นหน่วยลาดตระเวนชุมชนรับเรื่องร้องเรียน เผื่อระวัง บันทึกและรายงานข้อมูลแก่ตำรวจ กลุ่มจับตาเพื่อนบ้าน หรืออาสาสมัครรายงานพฤติกรรมแก่ตำรวจ (Scott, 2006, pp. 10-11) ซึ่ง Scott เห็นว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมของชุมชนดังกล่าวอาจวัดผลสำเร็จได้ยากและใช้เวลานาน

การดำเนินการดังกล่าวมีผลเชิงป้องกันในแง่ที่ว่าช่วยทำให้ประชาชนเคารพและมีพฤติกรรมที่เป็นไปตามกฎหมายมากขึ้น ทำให้เกิดการฟื้นฟูความเข้มแข็งชุมชน และสร้าง

ความรู้สึกว่าชุมชนมีศักยภาพในการจัดการกับปัญหา ตลอดจนบรรเทาความหวาดกลัวของคนในชุมชน ดังนั้น ผลในเชิงการป้องกันและควบคุมดังกล่าวของยุติธรรมชุมชนจึงเป็นที่น่าสนใจว่า จะมีวิธีการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในแบบหุ้นส่วนอย่างไร คือ การให้หน่วยงานของรัฐร่วมมือกับภาคประชาชนและภาคเอกชนในรูปแบบภาคีและร่วมกันทำงาน เช่น ร่วมค้นหาปัญหาเพื่อป้องกันอาชญากรรมในชุมชนระหว่างหน่วยบริการของรัฐ ผู้นำชุมชนท้องถิ่นและตัวแทนภาคเอกชน โดยภาครัฐอาจเชิญให้ชุมชนร่วมวางแผนอบรมและร่วมมือในการป้องกันการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน (วันชัย รุจนวงศ์, 2550, หน้า 209-210; Clear & other, 2011, pp. 139-140) อีกทั้ง ความเป็นหุ้นส่วนนี้จะใช้การวัดผลอย่างไร จึงจะเป็นการเคลื่อนงานยุติธรรมชุมชนให้หนุนเสริมต่อกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติ ความโดดเด่นของระบบยุติธรรมชุมชนประเทศอาเซียนที่ได้นำเสนอตามตารางที่ 1 อาจนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนประเทศไทยได้ โดยจุดเด่นหลายประการประเทศไทยได้มีการดำเนินการแล้วหลายส่วน ดังการนำเสนอในงานวิจัยของอัศกร ไชยพงษ์ และคนอื่น ๆ (2561) และจักริน วรนาม, กฤษวรรณ์ โล่ห์วัชรินทร์ และกษพร มุสิกบุญเลิศ (2562) ผู้เขียนจึงขอเสนอแนะเพิ่มเติมในประเด็นโครงสร้างและระบบสนับสนุนพร้อมเหตุผลประกอบเพื่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนในประเทศไทย ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ข้อเสนอการพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนไทย

ประเด็น เสนอแนะ	สิ่งที่มีอยู่แล้ว	สิ่งที่ควรพัฒนา	เหตุผลประกอบ
โครงสร้าง	ศูนย์ยุติธรรมชุมชนที่มีองค์ประกอบคณะกรรมการ เคลื่อนงานครอบคลุมภารกิจ 4 ด้าน ได้แก่ การป้องกันและควบคุม การจัดการความขัดแย้ง เชิงสมานฉันท์ การเยียวยาและฟื้นฟู และการรับคืนผู้กระทำความผิดสู่ชุมชน	- ศูนย์ยุติธรรมชุมชนแบบ One-stop-service ให้อำนาจหน้าที่ในการคัดกรองทุกคดีในชุมชน ก่อนส่งต่อไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยหลายหน่วยงานบูรณาการการสนับสนุนและติดตามบนฐานข้อมูลเดียวกัน - จัดทำกฎเกณฑ์หรือแนวทางเพื่อให้ ศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีองค์ประกอบคณะกรรมการที่มาจากกลุ่มตัวแทนเฉพาะในชุมชน เช่น เยาวชน กลุ่มผู้พิการ กลุ่มสตรี อาสาสมัครหน่วยงานต่าง ๆ	- ชุมชนผู้รับบริการสามารถเดินทางไปยังศูนย์ยุติธรรมชุมชนใกล้บ้าน เพียงจุดเดียวในเรื่องที่เกี่ยวกับความปลอดภัยหรือความขัดแย้งในชุมชน - สนับสนุนต่อกลุ่มทางสังคม และ อาสาสมัครของหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้ศูนย์ยุติธรรมชุมชนมีตัวแทนที่หลากหลายในการเคลื่อนงานยุติธรรมชุมชน โดยยังเปิดโอกาสให้ชุมชนปรับจำนวนหรือสัดส่วนของตัวแทนให้สอดคล้องกับชุมชน (ตัวอย่าง สปป.ลาว ฟิลิปปินส์)
ระบบ สนับสนุน	- การอบรมและคู่มือดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชน	- คู่มือและการอบรมตั้งแต่ระดับพื้นฐานแบบออนไลน์ ที่เข้าใจง่าย มีใบประกาศออนไลน์และมีรางวัลเล็กน้อยสำหรับผู้สอบได้คะแนนสูงสุด พร้อมทั้งมีหลักสูตรระดับกลาง ระดับขั้นสูงรองรับ - ระบบติดตามและให้การรับรอง (Certificate) คุณภาพของระบบยุติธรรมชุมชนในแต่ละศูนย์ฯ	- ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าไปเรียนรู้เกี่ยวกับระบบยุติธรรมชุมชน เพื่อการรับรู้ในวงกว้าง หากมีความสนใจมากขึ้นก็สามารถที่จะเข้าอบรมในหลักสูตรระดับที่สูงขึ้นไปได้ เพื่อทำหน้าที่ในศูนย์ยุติธรรมชุมชนต่อไป - สร้างความน่าเชื่อถือด้านมาตรฐานคุณภาพให้กับระบบยุติธรรมชุมชน ลดข้อห่วงกังวลของประชาชนที่มาใช้บริการยุติธรรมทางเลือก (ตัวอย่างคู่มือภาษาท้องถิ่น จากฟิลิปปินส์)
	- โครงการส่งเสริมหมู่บ้านปลอดภัย - เครือข่ายอาสาสมัคร เช่น อาสาสมัครคุมประพฤติ อาสาสมัครคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ อาสาสมัครตำรวจบ้าน - ราชวัลศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับพื้นที่และระดับประเทศ	- การจัดตั้งราชวัลศูนย์ยุติธรรมชุมชนระดับประเทศ สำหรับศูนย์ฯ ที่มีการบริหารจัดการหรือร่วมมือกับหน่วยงานข้ามกรมข้ามกระทรวงดีเด่น - การร่วมศึกษาดูงานในต่างประเทศ แล้วนำมาเผยแพร่ต่อกับศูนย์ยุติธรรมชุมชนอื่น ในรูปแบบออนไลน์ เช่น คลิปวิดีโอสั้น เป็นต้น - การแข่งขันการไกล่เกลี่ยระดับประเทศ	- ศูนย์ยุติธรรมชุมชน เป็นกลไกในระดับพื้นที่เพื่อบูรณาการข้ามหน่วยงาน อาจดำเนินการได้ยืดหยุ่นกว่าการบูรณาการของหน่วยงานระดับบนที่มีกฎระเบียบมาก - การศึกษาดูงานต่างประเทศ เป็นโอกาสและการจูงใจ อาจเป็นรางวัลหนึ่งสำหรับตัวแทนประชาชนจากศูนย์ยุติธรรมชุมชน ได้มีโอกาสเข้าร่วมกับคณะศึกษาดูงาน

ตารางที่ 2 ต่อ)

ประเด็น เสนอแนะ	สิ่งที่มีอยู่แล้ว	สิ่งที่ควรพัฒนา	เหตุผลประกอบ
		- ระบบติดตามและประเมินผลทั่วประเทศแบบตามเวลาจริง (Real time) โดยผู้มีหน้าที่บันทึกข้อมูลแต่ละศูนย์ฯ สามารถกรอกข้อมูลผ่านเว็บไซต์หรือแอปพลิเคชัน (ที่มีการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน)	- ประชาชนในระบบยุติธรรมชุมชนมีโอกาสได้ฝึกทักษะงานการจัดการความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์จากหลายเหตุการณ์จำลอง - มีระบบสนับสนุนการดำเนินงานและการตัดสินใจเพื่อการติดตามและพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนที่ผู้ปฏิบัติงานไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นภาระ (ตัวอย่างการแข่งขันใกล้เคียง จากเวียดนาม)
	- งบประมาณสนับสนุนการดำเนินงาน	- งบประมาณสนับสนุนค่าตอบแทนสำหรับศูนย์ยุติธรรมชุมชนหรือผู้ปฏิบัติหน้าที่ในระบบยุติธรรมชุมชนที่ได้รับการรับรอง -สวัสดิการ เช่น เลือทิม หรือทุนค่าเล่าเรียนบุตรสำหรับผู้ปฏิบัติหน้าที่ในระบบยุติธรรมชุมชนอย่างต่อเนื่องและมีผลงานเป็นที่ยอมรับ	- จูงใจผู้ปฏิบัติหน้าที่ในระบบยุติธรรมชุมชนให้มีการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา (ตัวอย่างค่าตอบแทนและสวัสดิการ จากฟิลิปปินส์)

อย่างไรก็ดี บทความนี้เป็นบทความวิชาการที่วิเคราะห์พื้นฐานข้อมูลที่มีข้อจำกัดในเรื่องของการเข้าถึง ดังนั้น ข้อค้นพบ บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะในบทความนี้อาจเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในอนาคตเพื่อศึกษาในเชิงระบบยุติธรรมชุมชนภาพรวมของประเทศ โดยการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในพื้นที่จริงผ่านวิธีการที่หลากหลายทั้งในภาพกว้างและเชิงลึก เช่น แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ ประชุมกลุ่ม เป็นต้น เพื่อประเมินว่าโครงสร้างและกลไกที่มีอยู่ในแต่ละภารกิจมีความครอบคลุมกับทุกหน่วยยุติธรรมชุมชนในประเทศไทยหรือไม่อย่างไร กลไกใดที่มีการประยุกต์ใช้จากต่างประเทศแล้วไม่เหมาะสมอาจจำเป็นต้องยกเลิกหรือปรับให้เข้ากับบริบทไทย ตลอดจนกลไกที่มีความจำเป็นอื่นๆ

■ บรรณานุกรม

- กรมคุมประพฤติ. (2549). รายงานประเมินผลโครงการพลังเครือข่ายยุติธรรมชุมชนแก้ปัญหาเสพติด. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีการพิมพ์.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2550). การพัฒนาระบบยุติธรรมชุมชนในไทย ใน กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (บรรณาธิการ), ยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกโดยชุมชนเพื่อชุมชน (หน้า 15-52). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- จักริน วรนาม, กฤษวรรณ์ โลหะวัชรินทร์ และ กษพร มุสิกบุญเลิศ. (2562). เชื้อไขที่เอื้อต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของศูนย์ยุติธรรมชุมชนตำบลในจังหวัดขอนแก่น. วารสารสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, 27(2), 163-193.

- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2550). ยุติธรรมชุมชน: ทฤษฎีกระบวนการยุติธรรมภาคประชาชน. ใน กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (บรรณาธิการ), *ยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน* (หน้า 53-70). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2556). *ระบบยุติธรรมและยุติธรรมทางเลือกแนวการวิเคราะห์เชิงสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เดชาสังขวรณ์. (2550). สถานภาพและแนวทางการพัฒนางานยุติธรรมชุมชนในสังคมไทย. ใน กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (บรรณาธิการ), *ยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน* (หน้า 165-200). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- นิตยา โพธิ์นอก และณัฐกาญจน์ ศุภรัตน์เมธี. (2560). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการศึกษาระบบยุติธรรมชุมชนในประเทศประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. ค้นเมื่อ 30 กันยายน 2562, จาก <https://www.kpi.ac.th/knowledge/research/data/129>
- เนาวรัตน์ พลายน้อย. (2550). ข้อเสนอต่อการดำเนินโครงการพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชนระดับจังหวัด. ใน กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (บรรณาธิการ), *ยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน* (หน้า 287-314). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- ถวิลวดี บุรีกุล, นิตยา โพธิ์นอก และวลัยพร ล้ออัศจรรย์. (2562). *ระบบยุติธรรมชุมชนในประเทศไทยประชาคมอาเซียน: กรณีศึกษาสาธารณรัฐฟิลิปปินส์*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- วันชัย รุจนวงศ์. (2550). ยุติธรรมชุมชน: การสร้างความยุติธรรมโดยชุมชน. ใน *ยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- วันชัย วัฒนศัพท์. (2553). *แนวทางการบริหารจัดการความขัดแย้งในท้องถิ่น*. ค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2559, จาก envi-mining.dpim.go.th/news/ac1-t1307603627.doc
- สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์. (2550). *การประเมินผลโครงการพัฒนาระบบงานยุติธรรมชุมชนในจังหวัดน่าน 17 จังหวัด*. ม.ป.ท.
- สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์. (2551). *การประเมินผลงานยุติธรรมชุมชน กระทรวงยุติธรรม ปีงบประมาณ พ.ศ. 2549 - 2551*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สุนีย์ กัลป์ยะจิตร และคณะ. (2554). *รายงานผลการวิจัย การติดตามและประเมินผลงานยุติธรรมชุมชน*. สมุทรปราการ: สันทวิกิจพรินต์ติ้ง.
- สุรัชย์ ไวยวรรณจิตร และคณะ. (2559). *การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้*. ค้นเมื่อ 5 ธันวาคม 2565, จาก <https://www.kpi.ac.th/knowledge/research/data/248>.

- อัศคร ไชยพงษ์ และคณะ. (2561). แนวทางการพัฒนายุติธรรมชุมชนของตำบลหนองโก อำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น. *สุทธิปริทัศน์*, 32(103), 203-216.
- Austral, G. (2012). *A guide to the Katarungang Pambarangay System*. Philippines Center for Civic Education and Democracy.
- Bazemore, G., & Schiff, M. (Eds.). (2001). *Restorative community justice: Repairing harm and transforming community*. Cincinnati: Anderson Publishing.
- Bulan, R. (2014). Dispute Resolution: Restorative Justice under Native Customary Justice in Malaysia. In *Indigenous Peoples' Access To Justice, Including Truth And Reconciliation Processes*. S., Elsa (Ed.). New York: Institute for the Study of Human Rights, Columbia University Publisher Location. 319-343.
- Chear, P. K. (2011). *Restorative justice in the Cambodian Community: Challenges and possibilities in practice*. Retrieved May 28, 2018 from <http://restorativejustice.org/10fulltext/Pen%20Khek%20Chear%20-%20Restorative%20Justice%20in%20the%20Cambodian%20Community.pdf>
- Clark, S. (2005). *Informal dispute resolution in East Java*. Retrieved May 28, 2018 from <http://documents.worldbank.org/curated/en/491731468040154924/text/400730InformalInEastJava01PUBLIC1.txt>
- Clear, T. R. et al. (2011). *Community Justice* (2nd ed.) New York: Routledge.
- Congress of the Philippines. (1991). *An act providing for allLocal government code of 1991*. Retrieved October 17, 2017 from http://www.lawphil.net/statutes/repacts/ra1991/ra_7160_1991.html
- Cox, P. (2010). Juvenile justice reform and policy convergence in the New Vietnam. *Youth Justice*. 10(3), 227-244.
- Ministry of Law, Singapore. (1999). *Community justice guide*. n.p.
- Mundia, L. et al. (2016). Addressing crime problems in Brunei Darussalam: Qualitative analysis of alternatives to counseling and educational interventions. *The Social Sciences*, 11(2), 53-59.
- Nicholson, P. (2010). Access to justice in Vietnam. In J. Gillespie & A. H. Y. Chen (Eds.) *Legal reforms in China and Vietnam: A comparison of Asian Communist Regimes* (pp.188-215). London: Routledge.
- Parole and Probation Administration, Department of Justice, Republic of Philippines (PPA). (2014). *Restorative justice*. Retrieved November 6, 2017 from <http://probation.gov.ph/restorative-justice/>
- Presidential Decree. (1978). *Establishing a system of amicably settling disputes at the Barangay Level*. Retrieved October 17, 2017 from http://www.lawphil.net/statutes/presdecs /pd1978/pd_1508_1978.html

- Scheye, E., & Serei, S. O. (2016). *Cambodia Community Justice Assistance Partnership (CCJAP) Independent Evaluation*. Retrieved June 2, 2022 from <https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/cambodia-community-justice-assistance-partnership-independent-evaluation-july-2016.pdf>
- Scott, M. S. (2006). Community justice in policing. *Idaho Law Review*, 34, 1-27.
- State Courts of Singapore. (2015). *Media release: Launch of the community justice and Tribunals Division*. Retrieved May 28, 2018 from <https://www.statecourts.gov.sg/NewsAndEvents/Documents/Media%20Release%20for%20launch%20of%20CJTD.pdf>
- Thailand Institute of Justice. (2015). *The seminar on promoting community-based treatment in the ASEAN region*. Bangkok: Author.
- The Border Consortium (TBC.) (2014). *Protection and security concerns in South East Burma /Myanmar*. Bangkok: Wanida Press.
- Tongyai, R. (2019). Thai community justice: From ideas to actions. *International Journal of Crime, Law and Social Issues*, 6(1), 39-46.
- Vanna, D., & Fargher, J. (2014). *Cambodia community justice assistance partnership: Six-Monthly progress report*. SA, Australia: Department of Foreign Affairs and Trade.
- Woodhouse, A. (2004). *Village justice in Indonesia: Working paper No. 31616*. Retrieved May 28, 2018 from <http://documents.worldbank.org/curated/en/560911468756330215/Village-Justice-in-Indonesia>

